

IFMETALL

Ett vägskäl för EU?

**Ambitioner och
utmaningar i en ny tid**

Ett vägskäl för EU?

Ambitioner och
utmaningar i en ny tid

Grafisk produktion: Olle Sjöstedt
Foto: Omslag, Colourbox. Övriga foton: Emmy Widqvist om inget annat anges
IF Metall ID: AA-167
Tryckeri: Exakta, september 2017, 300 ex.

Förord

IF Metalls utredningsenhet har tagit fram rapporten ”Ett vägskäl för EU? Ambitioner och utmaningar i en ny tid” som ett led i förbundets fortsatta engagemang i utvecklingen av det europeiska samarbetet. Våra medlemmar finns runt om i landet, i olika branscher och på tusentals arbetsplatser vars framgångar är beroende av utvecklingen i omvärlden. EU:s utveckling är därför i allra högsta grad viktig för IF Metalls arbete för och tillsammans med våra medlemmar.

I denna rapport lyfter vi fram högaktuella teman både för svensk industri i stort och för oss i IF Metall som en viktig kraft i svensk och europeisk fackföreningsrörelse. Fokus ligger på diskussionerna kring det brittiska EU-utträdet, brexit, och utvecklingen av EU:s handelsavtal. Det handlar inte minst om relationen fackliga fri- och rättigheter och handelsavtal. Debatten om handelsavtal med Kanada och USA handlar långt ifrån bara om teknikaliteter i avtalens utformade, utan också om skilda synsätt på möjligheterna att möta globaliseringens möjligheter och utmaningar.

I rapporten resonerar vi om brexit och de konsekvenser ett brittiskt utträde kan komma att få för det europeiska samarbetet, Storbritannien och svensk industri. Storbritannien är en viktig handelspartner för svenska industriföretag. Det är ett land som varit med att forma det europeiska samarbetet.

EU får som bekant ofta bära ansvar för många av de problem som finns, inte bara med den europeiska politiken. Bryssel blir synonymt för allehanda inrikespolitiska svårigheter. Vägen fram till det som blev brexit understryker denna bild. Brexit har kommit att aktualiserat bilden av EU:s faktiska betydelse. Förverkligandet av utträdet riktar ljuset både på fördelar med att vara en del av samarbetet och konsekvenser av att lämna samarbetet.

Rapporten är skriven av Emmy Widqvist på IF Metalls utredningsenhet.

Stockholm september 2017

Stefan Sjöquist
Utredningschef

Innehåll

Dagsläget	8
Sverige i EU	10
Demokratin i EU	13
EU efter krisen	16
EMU	20
Arbetsrätt i EU under och efter den ekonomiska krisen	22
Det sociala Europa	30
Vad innebär då detta i praktiken?	32
Hur har kommissionen tänkt sig att uppnå sina mål?	32
Vad mer gör EU på det sociala området?	37
Hur ser IF Metall på den sociala pelaren?	37
Handelsavtalen och globaliseringskritiken	40
Bakgrunden till EU:s två mest omdiskuterade handelsavtal ...	42
TTIP: Handelsavtalet med USA	42
CETA: Handelsavtalet med Kanada	45
Investeringsskyddet	47
Kritik mot principerna bakom EU:s handelsavtal	49
Det ökande motståndet mot CETA och TTIP	51
Industri All Europes syn på EU:s handelsavtal	54
Hur ser IF Metall på EU:s handelsavtal?	55
Brexit	56
Bakgrund: Vad hände och varför?	57
Hur många ångrade sig efter omröstningen?	62
Vilka fördelar för brexit med sig för Storbritannien?	62
Vad händer nu?	63
Vad vill Storbritannien?	66
Hur påverkas EU?	68
EU:s budget	68
Handelspolitiken: No deal for Britain?	70

WTO och det finstilla	71
Storbritannien och USA	73
Den brittiska fackföreningsrörelsens förhållande till brexit	74
Vad innebär brexit för Sverige och svensk industri?	76
Förändrade förutsättningar?	79
En vändning för Labourpartiet	80
Storbritanniens sammanhållning som land	81
Skottland	81
Nordirland	82
Gibraltar	82
Slutord om brexit	83
Slutdiskussion	84

Dagsläget

NARVIK

2407 KM FRA NORDPOLEN

1363	ST. PETERSBURG	WARSZAWA	2559
3159	WIEN	ROVANIEMI	512
3957	BEOGRAD	KIRUNA	169 175
290	BODØ	HARSTAD	115
1407	OSLO	HAMMERFEST	644
3978	ROMA	HELSINKI	1245
880	TRONDHEIM	TROMSØ	243
3189	PARIS	BORIS GLEB	1013
1425	STOCKHOLM	NORDKAPP	709
2089	HAMBURG	KIRKENES	1011
1933	KØBENHAVN	KARASJOK	693

I de två mest omtalade politiska folkomröstningarna under 2016, Storbritanniens brexit-omröstning och presidentvalet i USA, var de flesta bedömare eniga om att det bara fanns en rimlig väg framåt: Storbritannien skulle rösta för att stanna i EU och USA skulle rösta fram Hillary Clinton som president. Så blev det inte.

Den 25 mars 2017 firades romfördragets 60-års jubileum och därmed firades även startskottet för dagens EU. Som nybliven 60-åring står EU inför en samling, både nya och gamla, problem. EU är en av de finansiellt sett starkaste aktörerna i världspolitiken, med en historia (och en ambition) som världsförbättrare och medlare i internationella konflikter. Men EU tappar i inflytande och anseende. Brexit kommer att tvinga fram förändringar inom EU, men effekterna av politiken som förs av den nytillträdde presidenten i USA kan få långt större konsekvenser för EU:s framtid. Med ökad protektionism och svalnande samarbetsintresse från amerikanskt håll kan den världsordning som varit bestående sedan andra världskriget komma att förändras. EU och USA har alltid samarbetat och stöttat varandra, om USA i stället bestämmer sig för att gå sin egen väg står EU mer ensamt än tidigare.

I dagsläget gnisslar det i EU-maskineriet. Många medlemsstater ser behov av ett djupare samarbete för att unionen ska fungera bättre, men det finns samtidigt en djupt rotad ovilja hos andra att delegera mer makt till EU. En utav flera anledningar till detta är att EU, trots att unionen blivit mer demokratisk och i dag innehåller fler inslag av representativ demokrati än tidigare, står långt från medborgarna. Det folkliga engagemanget i EU är begränsat och den levande demokratin i Europa finns nästan uteslutande på nationalstatsnivå. Motståndet mot att lösa problem på EU-nivå har dessutom växt och fler medborgare vill se nationella lösningar.

Det EU vi ser i dag har växt fram ur idén om att krig och konflikter kan byggas bort genom handel och mellanstatligt samarbete. EU är i allt väsentligt ett samarbete för fred, säkerhet och välstånd. Det är en princip som fungerat väl såtillvida att inget EU-land angripit ett annat medlemsland sedan unionen bildades. Det var för det praktiska arbetet med denna vision som EU tilldelades Nobels fredspris 2012. Det är dock vanligare att EU får stå till svars för det som inte fungerar. EU:s roll som med-

hjälpare, initiativtagare och förutsättning för många viktiga reformer bortses det ofta från.

Den ekonomiska krisen som tog sin början under slutet av 2008 slog hårt mot många av EU:s medlemsländer. Ekonomiskt sett har EU lämnat den värsta krisen bakom sig, men EU:s krishantering har kritiserats för att ha varit trevande och saknat storskaliga och genomgripande lösningar. Visionerna fick stå tillbaka för urvattnade beslut och stegvisa improvisationslösningar. Den ekonomiska krisen utvecklades till en större legitimitetskris för hela EU.

På samma sätt som de höga arbetslöshetssiffrorna länge bestod i Europa har också legitimitetskrisen bestått över tid. Kritiken mot frihandeln, eller framför allt frihandelns villkor, har växt de senaste åren och fortsätter att växa. Allt fler medborgare och nationer ser sig som frihandelns förlorare. Globaliseringen kan höja den allmänna välfärdsnivån, men kan samtidigt öka skillnaderna mellan fattiga och rika. EU och många nationella regeringar har inte gjort tillräckligt för att jämna ut effekterna.

De största vinnarna i Europaparlamentsvalet 2014 var de EU-skeptiska partierna, både på höger- och vänsterkanten. De partier som ökade mest var de konservativa, reaktionära och invandrar-kritiska partierna. Vi har sett nationalism och populism förr på både den europeiska och den nordamerikanska kontinenten, men de har inte sammanfallit tidigare, vilket gör framtiden mer oviss. Denna utveckling sker dessutom samtidigt som en kännbar splittring i flera stora och viktiga sakfrågor uppstått inom EU. Medlemsländerna går inte i takt och väljarna går inte i takt med sina regeringar när den populistiska vinden blåser. Men bilden är inte entydigt mörk. I flera länder har EU ökat kraftigt i popularitet, framför allt efter brexit-omröstningen. Detta tyder på att många känner ett behov av europeisk sammanhållning, både på grund av Storbritanniens förestående utträde, men också som ett svar på de förutsägelser om EU:s förestående kollaps som hörts från andra sidan Atlanten.

Sverige i EU

Det sägs ibland att EU består av två sorters länder. De som är små och de som ännu inte insett att de är små. Påståendet pekar på att EU är ett samarbete där alla länder behövs och alla länder ges utrymme. Att de flesta länder, då och då (eller mer eller mindre

Romfördraget

Romfördraget, eller Fördraget om upprättandet av den europeiska ekonomiska gemenskapen, undertecknades gemensamt i Rom den 25 mars 1957 av Belgien, Frankrike, Luxemburg, Västtyskland, Italien och Nederländerna. Syftet var att säkerställa ekonomisk och social utveckling samt stärka gemenskapen och samarbetet de sex länderna emellan. Fördraget slog bland annat fast att en gemensam tullunion skulle upprättas samt att länderna skulle utveckla en gemensam jordbruks- och transportpolitik. Fördraget kom senare att utvecklas och fördjupas, men redan vid romfördragets undertecknande var principen om fri rörlighet för varor tjänster kapital och personer en central tanke.

konstant) anser att de får för lite utrymme eller att någon annan får för mycket är en bieffekt av alla samarbeten som är svåra att överbrygga helt. Sverige har varit medlem i EU i drygt 20 år. Ett av huvudargumenten för att Sverige skulle gå med i EU var att det skulle öppna upp möjligheter att utöva inflytande. Det fanns en vision, som alltjämt består, om att EU skulle komma ifatt USA och bli världens mest konkurrenskraftiga kunskapsbaserade ekonomi. Vi skulle nå dit genom den mjuka öppna samordningen och det goda exemplets makt. Det var moroten snarare än piskan som skulle styra och medlemsländerna skulle spurras av varandra. Sverige har blivit alltmer beroende av en europeisk och global värld. Utvecklingen inom EU är den internationella utveckling som påverkar Sverige starkast. Få länder är så exportberoende som Sverige. Vår bruttoexport står för cirka 50 procent av vår BNP (varav varuexporten utgör cirka 70 procent). Genom att delta i EU förlorar vi lite av makten över oss själva, men vinner samtidigt inflytande över våra nära och viktiga grannar och handelspartners i Europa. Detta ömsesidiga beroende hade funnits med eller utan EU.

I EU är Sverige ett pragmatiskt och välfungerande mellanstort land som många andra länder gärna samarbetar med. Det händer dock att vi lutar oss lite för mycket mot denna roll och underskattar kraften i den europeiska idédebatten. Sverige har sällan gett uttryck för starka europavisioner, vare sig förr eller nu. Vi vill ofta gå vår egen väg och uppfattas inte sällan av andra EU-länder som ganska extrema i våra åsikter vad gäller frågor som exempelvis frihandel. Våra politiska företrädare tenderar att agera efter

nationalstatslogik snarare än överstatliga ideal. Vi har inte velat tillhöra EU:s kärna och har från gång till annan agerat som en minst sagt motvillig europé. Anpassningen till gällande regelverk inom EU har ofta från svenskt håll upplevts som en anpassning nedåt. Sverige låg länge i den absoluta toppen när det gäller att stoppa lagstiftningsförslag som en majoritet av övriga EU-länder velat driva igenom.

Svenskarnas attityd till EU har legat stabilt de senaste åren. Drygt varannan person är positiv till EU-medlemskapet. Bara en knapp tredjedel betraktar sig som EU-skeptiker. Detta ska dock inte tolkas som att hälften av Sveriges befolkning är stora EU-entusiaster. Det kan snarare sammanfattas som att en majoritet är positiva till status quo. Vi vill inte lämna EU, men vill heller inte ha ett djupare samarbete. Under hela 1990-talet var motståndarna till det svenska EU-medlemskapet fler än anhängarna. Detta svängde efter Sveriges ordförandeskap 2001 och har i stort sett förblivit detsamma sedan dess, med ett par kortare undantag. Opinionen för EMU däremot har bara haft medvind vid två tillfällen i historien, när euron lanserades som valuta i slutet på 1990-talet och under EMU-omröstningen 2003 (som dock slutade med ett valresultat på 42 procent för införande av euron och 56 procent emot). Sju av tio svenskar är i dag negativa till att Sverige skulle införa euron som valuta, en siffra som varit oförändrad under en lång tid.

Det är de yngre grupperna i samhället som är mest positiva till EU. De övervägande EU-positiva grupperna återfinns bland de som sympatiserar med Socialdemokraterna, Centerpartiet, Liberalerna och Moderaterna. De som sympatiserar med övriga partier tenderar att vara mer negativa till EU. De aspekter av EU som svenskarna är mest positiva till är forskning, utbildning och företagens villkor. EU:s påverkan på social trygghet, nationellt självbestämmande och invandring uppfattas däremot oftare som negativ. En fråga där opinionen har svängt är miljöfrågan. Tidigare uppfattades EU:s påverkan på miljöfrågan som övervägande negativ, men den trenden bröts i början på 2000-talet och har förblivit positiv sedan dess. Uppfattningen om hur pass väl demokratin fungerar i EU har däremot minskat bland svenskarna med tiden, och förtroendet för EU:s institutioner är ofta lågt. Det går även att se ett samband mellan den ekonomiska utvecklingen

och EU-opinionen. Under finanskrisen gick stödet för EU ner. Men trots turbulensen kring EU under 2015 har svenskarnas attityder förblivit stabila.

Demokratin i EU

Val till Europaparlamentet har hållits sammanlagt åtta gånger hitintills. Det senaste europaparlamentsvalet hölls i maj 2014. Resultatet följde i stort tidigare mönster, bortsett från några mindre, men viktiga, undantag. Valet skedde i ett EU som fortfarande är påverkat av den ekonomiska krisen från 2008–2010. Eurozonen har stabiliserats stegvis, men effekterna av krisen lever alltjämt kvar. En konsekvens av detta är att den politiska mitten minskade till förmån för de EU-skeptiska ytterkanterna.

Samtidigt som Europaparlamentets makt stärkts visar valresultatet på att en allt större del av väljarna är skeptiska till att EU:s institutioner får ökad makt. Man kan tolka det som att motståndet (eller bristen på tilltro) till EU som problemlösare har växt. Valdeltagandet sjönk i 18 av EU:s 28 medlemsländer. I Sverige ökade dock valdeltagandet från knappt 45,5 procent till 51,1 procent, samtidigt som det totala snittet i EU nådde den lägsta nivån någonsin med (föga imponerande) 42,5 procent.

Även om de svenska väljarnas röstningsbeteenden i Europaparlamentsvalet har ändrats något med tiden så finns det mycket som tyder på att Europaparlamentsvalet fortfarande betraktas som ett andra rangens val. Det mest talande tecknet på detta är det långvarigt låga valdeltagandet. Under de tre första Europaparlamentsvalen som Sverige deltog i var valdeltagandet bara hälften så högt som vid riksdagsvalen. Den trenden har nu brutits sedan de senaste två valen. Valdeltagandet varierar också ganska stort över landet. Valdeltagandet i Danderyd är dubbelt så högt som i Haparanda. Detta är ett demokratiskt problem, särskilt när skillnaderna består över en längre tid. Valdeltagandet till Europaparlamentsvalen är högst i välbärgade storstadsområden och i universitetsstäder. Det lägsta valdeltagandet återfinns vanligtvis i norra delen av Sverige samt i mindre landsortskommuner. Skillnaderna i valdeltagande mellan stad och landsbygd samt mellan norr och söder speglar också olika svenska regioners attityder till EU och det svenska medlemskapet.

När det gäller val till Europaparlamentet brukar en stor andel av de svenska väljarna rösta efter den egna grundinställningen till den europeiska integrationen, dvs. hur omfattande man vill att EU:s makt ska vara. En annan viktig fråga som avgör röstningsbeteendet är vilka sakfrågor som behandlas på EU-nivå. En anledning till Miljöpartiets framgångar i Europaparlamentsvalen kan sägas vara att många väljare inte bara tycker att miljöfrågor är viktiga, utan även anser att EU-nivå är den bästa platsen att behandla dessa frågor. Likaså behöver Piratpartiets framgångar i Europaparlamentsvalet 2009 inte enbart tolkas som en protest mot det politiska etablissemanget utan kan även ses som ett tecken på att många väljare tyckte att EU-nivå är den bästa platsen att driva frågor om regler och säkerhet på internet.

I Sverige har röstningsbeteendet i Europaparlamentsvalen traditionellt präglats av partiernas inställning till EU. Väljare som är negativa till EU tenderar att rösta på partier som också är negativa och vice versa. Positiv/negativ-dimensioner tenderar att bli viktigare än den klassiska höger-vänsterskalan, som i vanliga fall dominerar den nationella politiken. På sikt har detta delvis kommit att förändras. Man har kunnat se en större tendens i Sverige att väljarna väljer parti utefter vilka frågor de vill driva på EU-nivå.

En utveckling som varit långsam men stadigt ihållande över hela EU är den ökande andelen EU-skeptiska partier i Europaparlamentet. De EU-positiva partierna dominerar fortfarande stort, men andelen EU-skeptiska partier har ökat från drygt 10 procent 2004 till drygt 20 procent 2014. De EU-skeptiska partierna har dock visat sig vara en brokig skara som har haft svårt att samarbeta, både nu och efter tidigare val, vilket gör dem svagare politiskt än vad deras sammanlagda antal mandat antyder. De förenas i ett motstånd mot ett mer överstatligt EU, men har ofta lite övrigt gemensamt. Partierna skiljer sig åt vad gäller ideologiska inriktningar, historisk bakgrund och politisk styrka. De utgör därför inget större praktiskt hot mot den rådande röstningsbalansen i parlamentet, däremot kan de påverka debatten.

Flera stora länder stack ut i valet 2014 vad gäller andelen mandat som gick till EU-skeptiska partier. Storbritannien är det mest anmärkningsvärda exemplet. Av landets 73 mandat gick 44 till

EU-skeptiska partier. I Polen gick 23 av landets 51 mandat till EU-skeptiker. I Frankrike gick 24 av 74 och i Italien 22 av 73. De partier som räknas till gruppen EU-skeptiker tillhör sällan den politiska mitten utan återfinns längre ut på vänster- och framför allt högerkanten. Den EU-skepticism som finns i de båda kanterna av det politiska spektret har inte nödvändigtvis samma grund och tar sig inte samma uttryck och bör därför inte behandlas som en och samma politiska inriktning. Liksom de mer EU-vänliga partierna i den politiska mitten inte nödvändigtvis har samma skäl att vara positiva till EU.

Majoriteten av besluten i Europaparlamentet fattas av nödvändighet (och i viss mån tradition) genom stora blocköverskridande koalitioner. Vanligast är att man samarbetar i den politiska mitten, men genom de något förändrade maktförhållandena som blivit följden av 2014 års val är det möjligt att andra former av samarbeten, även med partier på den yttre högerkanten, kan komma att bli vanligare. Det var framför allt de konservativa EU-vänliga partierna som förlorade mandat efter Europaparlamentsvalet 2014. Samma majoritetsförhållanden som gällde efter 2009 års val består alltjämt, men maktbalansen har förskjutits något till de socialdemokratiska partiernas fördel på grund av högerblockets minskning och den yttersta högerns splittring. Efter valet 2014 har Europaparlamentet blivit mer fragmenterat. Det är fortfarande vänster-högerdimensionen som styr politiken (inte huruvida partierna är positiva eller negativa till EU), men eftersom varken vänster- eller högerblocket har egen majoritet får partierna på kanterna en större möjlighet till inflytande än de annars skulle ha haft.

Partigrupperna i Europaparlamentet

I Europaparlamentet finns 8 partigrupper som delar upp representanterna från unionens olika länder efter politisk tillhörighet. En partigrupp måste bestå av som lägst 25 ledamöter från minst en fjärdedel av medlemsländerna. Ledamöterna kan inte ingå i flera grupper samtidigt, däremot kan de byta grupp. Ju större gruppen är, desto fler av parlamentets viktiga poster och uppdrag kommer att tilldelas gruppens medlemmar. Gruppstorleken styr även storleken på de ekonomiska bidrag gruppen tilldelas samt längden på talartiden när frågor debatteras i utskotten.

De 8 partigrupperna i Europaparlamentet

EPP – Europeiska folkpartiets grupp: Hit tillhör de svenska Moderaterna och Kristdemokraterna.

S&D – Gruppen Progressiva förbundet av socialdemokrater: Socialdemokraterna och Feministiskt initiativ ingår här.

ECR – Europeiska konservativa och reformister: Det brittiska Torypartiet ingår här, men inga svenska ledamöter.

Alde – Alliansen liberaler och demokrater för Europa: Liberalernas och Centerns grupp hör hit.

GUE/NGL – Europeiska enade vänstern/Nordisk grön vänster: Här ingår Vänsterpartiet.

G/EFA – De gröna/Europeiska fria alliansen: Här sitter Miljöpartiets ledamöter.

EFDD – Frihet och direktdemokrati i Europa: Sverigedemokraterna.

ENF – Nationernas och friheternas Europa: Här finns bland andra franska Nationella fronten, men inga svenska ledamöter.

EU efter krisen

Den europeiska ekonomin håller på att återhämta sig från den ekonomiska krisen. Samtidigt är den ekonomiska återhämtningen ojämnt fördelad. I många länder, bland annat Sverige, går utvecklingen framåt. Eurozonen ser en ökande ekonomisk tillväxt i flertalet länder, dock inte i alla. Under hösten 2016 var det enbart Grekland och Spanien som presenterade nationella budgetar med ett underskott högre än EU:s tak på 3 procent av BNP. EU har däremot inte hanterat alla negativa effekter som följt i krisens spår. I många länder är arbetslösheten (framför allt ungdomsarbetslösheten) fortfarande hög. Det talas om en förlorad generation som aldrig fick möjlighet att ta sig ut på arbetsmarknaden och som nu, trots att den är den mest utbildade generation Europa någonsin sett, saknar relevanta arbetslivserfarenheter. För första gången sedan andra världskriget finns det en reell risk i många länder att dagens generation av unga kommer att få det sämre ställt än sina föräldrar. Arbetslösheten i EU i stort har dock sjunkit och snitnivåerna är nu lägre än de var före krisen. Detta har dock tagit nära 10 år att åstadkomma. Flera länder tampas fortfarande med hög offentlig skuldsättning. Italien brottas fortfarande med en

bankkras som riskerar att drabba många småsparare hårt. Krisens effekter på de fackliga rättigheterna är också fortfarande kännbar på många håll i Europa. Den ekonomiska återhämtningen har tagit lång tid men att återuppbygga förtroendet för EU:s förmåga att hantera ekonomin kommer ta längre tid. Domedagsprofetior om eurons förestående kollaps dyker upp med jämna mellanrum. Euron är trots det världens andra största reservvaluta (efter den amerikanska dollarn).

EU jämförs ofta med USA när det rör sig om den ekonomiska återhämtningen efter finanskrisen och jämförelserna är sällan till EU:s fördel. I april 2016 uppnådde EU återigen samma nivå av ekonomisk aktivitet som före finanskrisen. USA nådde till motsvarande punkt fem år tidigare. Sett i backspegeln kan man säga att EU och USA hanterade krisen genom liknande åtgärder, men i olika sammanhang och med olika timing. Europa genomgick dessutom två kriser medan USA stannade vid en. Först drogs de europeiska bankerna med i den amerikanska finanskrisen, efter det drogs de europeiska länderna ned i en skuldcris där insatserna för att rädda de inhemska bankerna spelade en viktig roll i den nedåtgående spiralen.

Ett grundläggande problem när det gäller förutsättningarna för EU:s krishantering har varit en bristande förmåga att vara konsekvent när ord ska bli handling. EU är ingen federation och saknar bindande överstatlig makt på många områden. EU:s förmåga att utdela sanktioner till individuella länder som inte skött sina åtaganden är och har varit begränsad. EU:s beslut inom den ekonomiska politiken har därför inte alltid genomförts. Alla EU-länder berördes dessutom på olika sätt av krisen och ville därför se olika lösningar anpassade efter den egna situationen.

I EU kombineras gemensamma överstatliga beslut med nationell självständighet, vilket har effekt på unionens handlingskraft när besluten ska drivas igenom. Detta har i sin tur haft en negativ inverkan på förtroendet för EU:s förmåga att hantera kriser. Nationella regeringar klarade i många fall inte av att få de egna parlamenten att godkänna de överenskommelser om reformer de själva gått med på i Bryssel. Detta gjorde det svårt för EU att arbeta långsiktigt, i stället tog de kortsiktiga intressena i många fall över.

Innan krisen hade eurozonen betraktats som en relativt stabil enhet, vilket i stor utsträckning bars upp av stabila och starka ekonomier som Tyskland. När det visade sig att flera av de skuldsatta och krisande länderna inte följde EU:s regelverk slutade finansmarknaden betrakta eurozonen som en helhet och började i stället granska länderna individuellt. Detta fick till följd att allt färre investerare vågade göra satsningar i de instabila länderna i Sydeuropa.

EU:s bedömningar att insatser på överstatlig nivå var nödvändiga, inte bara för att hjälpa de värst drabbade länderna utan också för att hindra mer stabila länder från att gå samma väg, delades av många nationella regeringar. Men detta rimmade ofta illa med de politiska tongångarna på hemmaplan, där gemensamma bidrag till räddningspaket åt de värst drabbade länderna inte var populärt i opinionen. Många nationella företrädare hade svårt att hantera den politiska balansgången och försvarade därför inte EU:s åtgärder (som de själva ofta varit med och fatta beslut om) på hemmaplan. Men trots att EU i dag har en balanserad ekonomi och har skapat ramar för hur liknande kriser ska kunna hanteras och helst undvikas i framtiden består bilden av en svag union med bristande krishanteringsförmåga.

Under och efter finanskrisen har en rad stora beslut fattats på EU-nivå. Det har fört med sig att EU:s kontroll över de nationella ekonomierna, framför allt inom eurozonen, har ökat betydligt. Ingen nationell regering tillåts presentera en budget inför sitt eget parlament om den inte lever upp till EU:s krav på ekonomisk hållbarhet. EU-kommissionen gör dessutom årligen en omfattande genomgång av medlemsländernas ekonomiska politik. Administrativt förmyndarskap träder i kraft om ett land uppvisar ett budgetunderskott över 3 procent av BNP eller en statsskuld på över 60 procent av BNP (om det inte finns starka bevis på förbättring inom en snar framtid). Som ett led i den striktare kontrollen har en europeisk bankunion skapats. I korthet har unionen till syfte att övervaka strategiskt viktiga banker och om nödvändigt vidta åtgärder, så som exempelvis sätta in räddningsinsatser eller beordra instabila banker i ordnad konkurs.

EU och Europas ekonomi skulle troligen må bättre om unionen kunnat uppvisa en enad front när svåra ekonomiska lägen upp-

står. Detta har dock visat sig lättare sagt än gjort i många frågor. Ett svårlöst problem är bankkrisen i Italien, där flera år av låg tillväxt fått till följd att bankerna samlat på sig många obetalda lån. En konsekvens av finanskrisen är att EU:s regler numera inte tillåter att staten räddar fallerande banker. Reglerna föreskriver i stället att aktieägarna ska ta smällen. Problemet är de många italienska banker som ägs av stora mängder småskaliga sparare ur medelklassen snarare än storfinansen. Går bankerna omkull är det således vanliga sparare som blir de största förlorarna. Det är därför svårt för den italienska regeringen att följa och försvara EU:s krav.

Sysselsättningsgraden i EU bland personer i åldern 20-64 nådde under 2016 upp till jämförbara nivåer som rådde före den ekonomiska krisen med en siffra på 71,1 procent. Den senaste toppnoteringen uppmättes 2008 och låg då på 70,3 procent. Högst är sysselsättningen i Sverige med 81,2 procent och lägst i Grekland med 56,2 procent. Den kvinnliga sysselsättningen är dock 11,6 procentenheter lägre än för män i EU28.

Dock visar mätningarna att arbetslösheten varierar kraftigt över olika regioner inom EU. I delar av Tyskland är arbetslösheten nere på 2 procent, medan delar av Grekland uppvisar en arbetslöshet på strax över 31 procent. När det gäller ungdomsarbetslösheten är skillnaderna ännu större. I delar av Tyskland ligger arbetslösheten bland personer i åldrarna 15 till 24 år kring 4 procent, medan de värst drabbade delarna av Spanien uppvisar en ungdomsarbetslöshet på över 60 (och i vissa områden nära 70) procent.

Den lägsta andelen långtidsarbetslösa, dvs. personer som varit arbetslösa längre än ett år, återfinns regionalt i Sverige, Storbritannien och Danmark. Här varierar andelen mellan 14,1 till 18 procent. Den högsta andelen långtidsarbetslösa i EU återfinns i framför allt i Grekland samt vissa franska ögrupper och delar av Bulgarien. På dessa platser uppgår andelen långtidsarbetslösa till mellan 71,6 och 80,9 procent.

Andelen högskoleutbildade i åldern 30-34 ökar i EU. Under de senaste 15 åren har siffran stigit från 23,6 procent till 39,1 procent 2016. I Sverige låg denna siffra 2016 på 51 procent. Samtidigt har andelen skolavhoppare i åldern 18-24 minskat från 15,3 procent till 10,7 procent under de senaste tio åren. Sveriges mål är 7,0 procent år 2020. I nuläget ligger siffran på 7,4 procent.

(Källa: Eurostat)

EMU

Idén om EMU som politiskt projekt har fått ny energi av finans-krisen. Krisen banade väg för nya överstatliga lösningar som tidigare varit omöjliga. Idén om striktare reglering av europeiska banker med gemensamma stödfonder samt en gemensam finansinspektion är exempel på steg i mer överstatlig riktning. Eurokrisen blev en katalysator för, av många, efterlängtade politiska och administrativa reformer inom unionen. EU:s förmåga att i efterhand utnyttja krisen har varit god och det återuppväckta EMU-projektet tar nya och mer långtgående krafttag för att fördjupa den europeiska integrationen. Risken att EMU skulle falla sönder tvingade länderna i eurozonen att inleda en ny finanspolitisk samordning som inte tidigare skådats och inte tidigare varit politiskt möjlig. Pånyttfödelsen av EMU som politiskt projekt har drivits på av ekonomiskt starka länder som Tyskland, vars intressen ofta återspeglas i de lösningar som förordas. Tidsperspektiven är både långa och korta. Ibland handlar det om månader, ibland om decennier. Eurozonens inflytande i EU har stärkts som en konsekvens, samtidigt som avståndet mellan euroländerna och övriga medlemsländer har ökat. Nationell inrikespolitik har också börjat spela en större roll i EU-politiken, man tenderar att ta större hänsyn till lokal populism och ideologiska spänningar. Ironiskt nog har återhämtningen på många sätt skett till priset av en ökad tysk dominans, vilket var tanken att undvika med det monetära samarbetet. Poängen var att man skulle europeisera Tyskland efter berlinmurens fall, inte förtyska Europa.

Den gemensamma valutan har flätat samman länderna i EU även om den ursprungliga visionen om att den också skulle bidra till att stöpa om de europeiska ekonomierna efter en och samma form inte har besannats. EMU är inte bara ett projekt som syftar till valutasamarbete och marknadsintegration, utan har samtidigt väldigt starka politiska förtecken med högsta syfte att skapa en fullfjädrad politisk union där mer kompetens flyttas från nationell nivå till EU-nivå. Det finns de som menar att krisen har lett till en maktförskjutning inom EU, vilket i sin tur lett till mer hierarki och förändrat umgängesvanorna. Små och medelstora stater har dock fortfarande möjlighet att utöva inflytande, men då framför allt med idémakt snarare än ekonomisk makt.

Det framtida EMU ser ut att bli ett fördjupat och bindande politiskt kontrakt i den form det nu växer fram, men det ser ut som att anslutning till euron även i fortsättningen kommer att vara frivillig. Det finns en tanke om en mer flexibel integration som bygger på att enighet och likriktning inte är det enda alternativet, utan att det kan vara acceptabelt att ha ett EU som rör sig i olika hastigheter och där länder tillåts integreras olika mycket beroende på förmåga och ambition. Men detta lär i slutänden gå ut över möjligheterna för de länder som står längst bort från den mest integrerade kärnan att utöva politiskt inflytande över resten av unionen. Om fördjupningen fortskrider kommer det att skapas två delvis åtskilda besluts- och kompetenssystem, dvs. ett EU i olika hastigheter. De som väljer att stanna utanför euron (eller inte tillåts ansluta sig) hamnar i ytterspåret. Här kan det skapas en permanent klyfta mellan de "villiga" euroländerna och de "ovilliga" euroskeptikerna. Om det uppstår en intressekonflikt är det rimligt att tro att eurozonens intressen kommer ges företräde. Även om euroländerna kan vara splittrade sinsemellan kan de som grupp röra sig bort ifrån resten av unionen och sätta sig själva i centrum för de mest centrala beslutsprocesserna.

Än så länge har det svenska utanförskapet inneburit få (mätbara) negativa konsekvenser i form av inflytande och ekonomisk utveckling, men detta kan komma att ändras i takt med att den nya generationens EMU-projekt växer fram. Flera av de utomstående länderna, bland annat Sverige, har i praktiken synkroniserat sina ekonomiska policyprocesser med eurozonens. Men det ökade antalet EU-medlemmar har på sätt och vis också gjort mångfalden större. Möjligheten att spela en mer allmänpolitisk roll i EU har varit god eftersom idén om ett kärneuropa inte riktigt gått att förverkliga. EU har en norm och för att ett land ska passa in i den krävs lojalitet och vilja till långtgående eftergifter i syfte att främja kollektiva mål. I ett sådant sammanhang är det problematiskt att uppfattas som en fripassagerare som plockar russinen ur kakan och låter andra länder ta riskerna. Sverige gynnas av en stabil och framgångsrik eurozon och missgynnas av motsatsen, men kommer ett tätare samarbete inom eurozonen innebära att Sveriges möjligheter att utöva inflytande försvagas permanent?

Arbetsrätt i EU under och efter den ekonomiska krisen

Den ekonomiska krisen 2008–2010 har lämnat bestående effekter på både jämställdheten och de fackliga rättigheterna i Europa. Krispolitiken innebar en tydlig uppgradering av rena ekonomiska hänsynstaganden framför andra delar av den större helheten. De strömningar inom EU som velat montera ner de fackliga rättigheterna fick nu fritt utlopp för sina åsikter. Vilket innebär att EU rörde sig bort från det synsätt som varit en bestående del av arvet från andra världskriget, där arbetet mot sociala orättvisor, mot fattigdom och utanförskap setts som ett grundfundament för arbetet för en långvarig och hållbar fred. Kollektivavtalsförhandlingar sågs i det här perspektivet som ett effektivt och demokratiskt system för lönebildning.

När det gäller jämställdheten har förändringarna ofta kommit i förtäckt form. När det gäller de fackliga rättigheterna å andra sidan har de öppet beskrivits som ett hinder för nödvändiga reformer. Både kollektivavtalsförhandlingar och den sociala dialogen har tagit stryk. Detta har inneburit en omvändning för EU som fram till utvidgningen 2004 värnat bilden av sig självt som en union som ser värdet i den sociala dialogen och fackliga rättigheter i enlighet med ILO:s principer. Flera av de reformer som genomdrevs med krisen som ursäkt bröt mot rättigheter fastslagna av både ILO och EU. Detta har skett både på EU- och nationalstatsnivå.

Den sociala dialogen

Den sociala dialogen är en form av samråd mellan arbetsmarknadens parter. Den sociala dialogen slås fast som ett EU-mål i fördraget om Europeiska unionens funktionssätt och syftar till att ge fackföreningar och arbetsgivare möjlighet att företräda sina medlemmars intressen. I samma fördrag fastställs även att samråd med arbetsmarknadens parter måste hållas innan EU-kommissionen vidtar åtgärder i frågor som rör det sociala området.

Den ekonomiska krisen startade i form av en finanskris 2008. Inom EU uppstod snart problem, inte bara med nationella banker utan även med den gemensamma valutan när flera euroländer drabbades av akuta ekonomiska problem. Många av de problem som uppstod i krisåtgärdernas kölvatten har förklarats med behovet att fatta snabba beslut. Att beslut behöver fattas snabbt för att om möjligt lösa en svår situation är inte svårt att förstå, svårare blir det däremot att förklara bristen på uppföljningsarbete.

Snabba beslut som ger önskade effekter kan korrigeras i efterhand om det finns ett intresse av uppföljning. Lissabonfördraget ställer krav på EU när det gäller sociala frågor. I Lissabonfördraget står skrivet att EU i alla sina aktiviteter ska motverka ojämlikhet och verka för lika behandling av kvinnor och män. EU ska dessutom i sitt policyarbete ta med behovet av en låg arbetslöshet, välfungerande sociala trygghetssystem och kampen mot utanförskap samt tillgång till utbildning och sjukvård av hög kvalitet i beräkningen. EU ska även arbeta mot diskriminering vid framtagande och implementering av lagstiftning. Med detta är det inte sagt att hanteringen av den ekonomiska politiken och frågor som fackliga rättigheter och jämställdhet, både inom EU som helhet och i individuella medlemsländer, inte saknade brister före krisen.

EU har en lång tradition av att arbeta för jämlikhet mellan könen genom bland annat diskrimineringslagstiftning och regelverk rörande frågor som barnomsorg, vilket är en grundläggande fråga för att fler kvinnor ska kunna kombinera arbete och familj. Detta har inte öppet motarbetats, men flera av de policys som introducerats under krisen har fått till effekt att det blivit svårare, framför allt för kvinnor, att kombinera familj och yrkesliv.

Sedan början av finanskrisen 2008 har nationella beslutsfattare runt om i Europa vidtagit åtgärder med uttalat syfte att öka företagets flexibilitet och ”modernisera” den arbetsrättsliga lagstiftningen. Förändringar i arbetsrättslig lagstiftning har tillkommit på grund av krisen eller med krisen som förevändning. I somliga fall genomfördes dessa i och med att konservativa partier kommit till makten. I flera länder, framför allt i Östeuropa, har arbetsmarknadens parter (och då framför allt fackföreningarna) sett sin redan svaga ställning och bristande möjligheter till inflytande kringskäras ytterligare. Exempel på detta finns bland annat i Estland, Ungern och Slovakien. I andra fall har nationella beslutsfattare genomdrivit likande strukturella förändringar, inte på eget initiativ utan på begäran av en eller flera utomstående parter. I många fall har initiativtagaren varit den så kallade Trojkan som består av den europeiska centralbanken (ECB), EU-kommissionen och den internationella valutafonden (IMF). Exempel på länder där förändringar i arbetsrätten skett på Trojkans begäran är Grekland, Portugal och Spanien. Dessa är några av de länder som drabbades hårdast av krisen och därför stod i störst behov av

hjälp utifrån. Krisen blottade också nationella missförhållanden i flera olika aspekter av hur många länder hanterat sin nationella ekonomi. Behovet av förändring var onekligen stort bland annat i flera av de sydeuropeiska länderna. De förändringar som drevs fram av Trojkan rättfärdigades med att det bästa sättet att hantera den ekonomiska krisen är att vidta åtgärder för att göra arbetsmarknaden mer flexibel. I vissa länder har detta ”flexibilitetsprojekt” bestått av begränsade, om än kännbara, reformer, medan andra länder har utsatts för omfattande förändringar som kraftigt kringsskurit fackföreningarnas handlingsutrymme och på så vis skiftat hela balansen på arbetsmarknaden.

Vissa förändringar har varit av mer tillfällig natur och nära sammankopplade med perioden kring de värsta krisåren. Till denna kategori hör framför allt förändringar i arbetstid. Exempel på detta är höjda tak för antalet tillåtna övertidstimmar, reduktion av övertidsersättning, utökade möjligheter att förlänga visstidsanställningar (antingen genom att förlänga visstidsanställningens längd eller utöka möjligheterna att låta flera visstidsanställningar följa på varandra) samt att förlänga övertidskraven för personer som arbetar deltid. Arbetets kvalitet har också påverkats av utvecklingen. Säkerheten på arbetsplatserna samt löne- och pensionsnivåerna har försämrats på många håll.

Lösningarna har sett olika ut i olika länder. Dock har dessa specialåtgärder i många fall överlevt krisen och blivit en del av den nya arbetsmarknaden. En annan vanlig åtgärd som tenderat att vara permanent snarare än tillfällig är försäkringar i anställningsskyddet. Det område som på många sätt påverkats mest och där förändringarna ofta varit som mest bestående har varit de fackliga rättigheterna. Förändringar på detta område har skett i olika skala i olika länder. Men oavsett skala och form har de syftat till att försvaga de fackliga organisationerna och de fackliga rättigheterna, vilket i sin tur har lett till att hundratusentals arbetstagare har ett sämre skydd i arbetet i dag än de hade innan krisen. I många fall genomfördes förändringar under rubriken nödåtgärder och kunde genom detta kringgå både arbetsmarknadens parter och nationella parlament.

En åtgärd som förekommit i flera medlemsstater är att begränsa vilka grupper av anställda som har rätt att omfattas av kollekt-

tivavtal. Detta har gjorts genom införandet av vad som benämns som ”nya sorters kontrakt”. Dessa kännetecknas av att de erbjuder sämre skydd och färre rättigheter än vanliga kontrakt samt att de tenderar att rikta in sig på grupper i samhället som redan befinner sig i ett underläge på arbetsmarknaden, huvudsakligen unga. Spanien införde exempelvis lärlingskontrakt för personer mellan åldrarna 25–30 (med möjlighet till förlängning upp till 34 års ålder) med stora brister i det sociala skyddet. Dessa kontrakt var uppbyggda på ett sådant sätt att bristen på rättigheter tillhörde individen och inte anställningsformen. Detta medförde att personer som anställdes på lärlingskontrakt inte fick rätt till bättre villkor när deras kontrakt övergick i en vanlig anställning.

I jakten på ett flexiblare regelverk för uppsägningar har flera länder även valt att sänka företagets kostnader vid uppsägningar. Rätten till avgångsvederlag vid uppsägning har begränsats och arbetsgivares skyldighet att kompensera arbetstagare vid felaktig uppsägning har i många fall försvunnit. Den röda tråden är att riskerna för arbetstagarna ökar och ansvaret för arbetsgivarna minskar.

Med flexibiliteten som ledstjärna har ett antal förändringar av anställningsskyddet genomdrivits runt om i Europa. Huvudfokus har legat på att göra det lättare för företag att både anställa och avskeda personal. Ett sätt har varit att förändra lagens definition av uppsägning, framför allt med fokus på storskaliga uppsägningar. Denna strategi har använts i bland annat Storbritannien där ekonomiska argument som orsak för uppsägning har getts ökad tyngd samtidigt som trösklarna för uppsägning har sänkts, vilket gjort det lättare för företag att göra sig av med personal. Som ett led i detta har uppsägningstider även kortats ner i många länder och möjligheterna att överklaga har begränsats både genom att begränsa vilka sorters fall som kvalificerar och genom att införa avgifter för den som vill överklaga.

I flera av EU:s medlemsländer har man kunna se en tydlig vilja att decentralisera kollektivavtalsförhandlingarna från nationell/sektoriell nivå till företagsnivå. Syftet är återigen att skapa flexibilitet på arbetsmarknaden. Förutom ansträngningarna att decentralisera förhandlingarna har lokala avtal på många håll tillåtits avvika negativt från den centrala överenskommelser. Det rör sig ofta om

nivåerna på löner och längd på arbetstid. Det har hänt att lokala avtal inte bara lagts på en lägre nivå än centrala utan även landat under de nivåer som fastslagits i nationell lag.

Ett vanligt förekommande inslag i krispolitiken har även varit att begränsa eftereffekterna av slutna kollektivavtal, vilket inneburit att överenskommelserna i utlöpta avtal inte längre betraktas som gällande fram till att ett nytt avtal tecknats. Detta har skapat ett tillfälligt juridiskt ingenmansland där arbetsgivare kunnat utnyttja möjligheten att göra förändringar i lönenivåer och anställningsvillkor utan att fackförbunden haft möjlighet att ingripa.

Möjligheterna att teckna hängavtal har också begränsats på många håll. Portugal är ett av de länder där effekterna av detta blev som störst.

Tidigare hade obligatoriska hängavtal tecknats över hela branscher. Den portugisiska regeringen höjde, på Trojkans inrådan, kraven för att omfattas av ett hängavtal, vilket fick till effekt att antalet anställda som omfattades av kollektivavtal 2012 sjönk till lite drygt en fjärdedel av 2011 års nivå.

I flera länder har det förekommit att fackföreningarnas uppgifter tilläts utföras av andra former av arbetstagarrepresentanter. Denna typ av åtgärder har påverkat möjligheter att representera sina medlemmar och trygga arbetstagarnas rättigheter, både genom lagförändringar och genom att den struktur där fackföreningarna verkar förändras. Detta tvingar facken att inte bara slåss för sina frågor utan även för sin plats i systemet.

Den övergripande trenden inom europeisk industri under finanskrisen var att de centrala kollektivavtalen minskade i omfattning och betydelse, till förmån för småskaliga avtal, framför allt på företagsnivå. Detta förde också med sig en kraftig minskning av antalet arbetstagare som omfattades av kollektivavtal. Utvecklingen såg dock olika ut i olika delar av Europa och problemen förekom inte överallt. Förändringarna var som störst i länderna i Sydeuropa, vilka hade gemensamt att de var beroende av EU för finansiellt stöd och på så vis var tvungna att förhålla sig till yttre krav på reformer. Utvecklingen berodde också på hur olika länders system för kollektivavtalsförhandlingar var uppbyggda före krisen. I östra

Europa, framför allt de baltiska länderna, hade man redan i hög grad ett decentraliserat förhandlingssystem. I Finland och i viss mån Belgien, gick utvecklingen åt motsatt håll. I dessa länder var resultatet av krisen i stället att kollektivavtalsförhandlingarna centraliserades i större utsträckning än tidigare. Norra Europa (Sverige medräknat) drogs inte med på samma sätt i decentraliseringsvågen. Mycket beroende på fackets jämförelsevis starka ställning. I den mån som decentralisering skedde gjordes detta genom överenskommelse mellan fackförbund och arbetsgivarorganisationer.

Lissabonfördraget

EU-samarbetet bygger på tre grundläggande fördrag som medlemsländerna har enats om. Fördragen slår fast principerna för samarbetet, exempelvis hur EU:s institutioner ska fungera, vilka frågor EU får besluta om och hur detta beslutsfattande ska gå till. De tre grundfördragen är:

Fördraget om Europeiska unionen (EU-fördraget). Detta fördrag trädde i kraft 1 november 1993 och är även känt som Maastrichtfördraget. Genom EU-fördraget skapades den Europeiska unionen. EU-fördraget reglerar EU:s övergripande uppbyggnad och fungerar på detta vis som en grundlag.

Fördraget om Europeiska unionens funktionssätt (EUF-fördraget). EUF-fördraget kompletterar EU-fördraget genom att fokusera mer på detaljnivå och praktiskt inriktade bestämmelser. EUF-fördraget grundar sig i det tidigare Romfördraget.

Euratom-fördraget innehåller EU:s regler för kärnenergi och trädde i kraft 1958.

Lissabonfördraget är ett så kallat ändringsfördrag, det senaste i ordningen. Ändringsfördrag fungerar som ett tillägg som gör förändringar i grundfördragen. Lissabonfördraget förde med sig ändringar i både EU- och EUF-fördraget när det trädde i kraft den 1 december 2009. Lissabonfördraget förde bland annat med sig att polisiära och straffrättsliga frågor blev överstatliga och medlemsländerna därigenom förlorade sin vetorätt på detta område. EU:s utrikes- och säkerhetspolitik organiserades om och en ny funktion för att samordna EU:s politik gentemot omvärlden infördes. Posten som EU:s utrikesminister infördes. Europeiska rådet och den Europeiska centralbanken (ECB) blev egna institutioner och utökade därigenom antalet EU-institutioner från fem till sju.

Krisens effekt på de europeiska industriarbetarna

Antalet anställda inom den europeiska tillverkningsindustrin minskade med ungefär 2 miljoner redan under första halvan av 2000-talet, men finanskrisen förde med sig en våg av uppsägningar och nära 2,5 miljoner europeiska industrijobb gick förlorade bara under 2009–2010.

Hängavtal

Ett hängavtal är ett kollektivavtal mellan en arbetsgivare och en facklig organisation där arbetsgivaren förbinder sig att tillämpa förbundsavtalet för branschen utan att för den skull vara medlem i en arbetsgivarorganisation. Många nystartade, mindre och medelstora företag börjar med att teckna ett hängavtal och ansöker senare om medlemskap i en arbetsgivarorganisation när den egna verksamheten blivit mer omfattande eller mer etablerad.

Det sociala Europa

Trots de senaste årens ekonomiska återhämtning har finanskrisen satt djupa spår i Europa. Globalisering, digitalisering och nya arbetsformer förändrar förutsättningarna på arbetsmarknaden i snabb takt. Inom EU har man börjat uppmärksamma behoven av att göra förändringar i politiken. Euroområdet framgång är nära sammankopplad med hur väl de nationella arbetsmarknaderna och de sociala trygghetssystemen fungerar samt hur väl ekonomin kan stå emot och anpassa sig till eventuella nya chocker. Detta märks inte minst i efterdyningarna av krisen där de EU-länder som klarat sig bäst ekonomisk är de som satsat på att bygga ett verkningsfullt socialpolitiskt system som en medveten del i sin tillväxtpolitik. I syfte att stabilisera och förbättra ekonomin i eurozonen har kommissionen därför konstruerat vad man kallar en pelare för sociala rättigheter. Den ska fungera som ett hjälpmedel för att minska de sociala skillnaderna framför allt mellan euroländerna.

Den bakomliggande tanken

Tanken med EU:s pelare för sociala rättigheter är att den ska komplettera och bygga vidare på det sociala regelverket som redan existerar inom EU. Den ska även fungera vägledande för politiken på områden som har att göra med bland annat rättvisa på arbetsmarknaden och välfärdssystemen. Principerna som föreslås ligga till grund för pelaren ska inte ersätta befintliga rättigheter, den ska fungera som en vägvisare, eller en pekpinne om man så vill, för att på sikt anpassa EU-ländernas sysselsättnings- och socialpolitik efter EU:s mall.

*Med det sociala regelverket menas existerande europeisk lagstiftning som berör olika former av socialpolitiska frågor, exempelvis bestämmelser rörande arbetstagarnas villkor, hälsa och säkerhet i arbetslivet osv.

Initiativet till den sociala pelaren tillkännagavs i september 2015 av EU-kommissionens ordförande Jean-Claude Juncker. Han beskrev den sociala pelaren som ett verktyg att bygga vidare på de regelverk som redan finns och på så vis skapa en rättvis arbetsmarknad i Europa och ett EU som tar hänsyn till ett samhälle och ett arbetsliv i förändring. Han uttryckte också sin förhoppning om att arbetsmarknadens parter ska komma att spela en betydande roll i utformningen av den sociala pelaren. Arbetet inleddes i mars 2016 med att EU-kommissionen presenterade ett övergripande ramverk där den beskrev sin syn på vad som kännetecknar en väl fungerande arbetsmarknad och ett socialt trygghetssystem.

Vad innebär då detta i praktiken?

Enligt EU:s subsidiaritetsprincip (närhetsprincipen) äger varje land rätt att själv fatta beslut om den egna sysselsättnings- och socialpolitiken, så som bland annat arbetsrätt och sociala trygghetssystem. Denna rätt är fastslagen i EU:s fördrag och kan således inte ändras hur som helst. Men där finns också fastslaget att EU ska komplettera och stödja medlemsländernas verksamhet på området och det är denna funktion som den sociala pelaren är tänkt att fylla. En av de uttalade principerna bakom projektet är att den ekonomiska politiken och socialpolitiken hänger ihop och att båda ska syfta till att minska ojämlikheten, förbättra sammanhållningen och öka sysselsättningen i samhället. EU:s uppgifter och mål på det socialpolitiska området finns beskrivna i artikel 153 i Fördraget om unionens funktionssätt. Där slås fast att EU har rätt att ”understöda och komplettera medlemsstaternas verksamhet” bland annat i frågor som rör förbättrande av arbetsvillkor, social trygghet och det sociala skyddet, arbetstagares hälsa och säkerhet, integration av personer som står utanför arbetsmarknaden m.m. Pelaren kommer även att beröra frågor där EU inte har behörigheter eller ambition att anta lagstiftning. På sådana områden kommer pelaren enbart att fungera vägledande för medlemsländerna.

Hur har kommissionen tänkt sig att uppnå sina mål?

EU-kommissionen har konsulterat övriga EU-institutioner, experter ur den akademiska världen, nationella myndigheter och parlament, arbetsmarknadens parter och representanter ur olika delar av civilsamhället. Som ett led i detta har en öppen konsultation hållits, vilket resulterade i att kommissionen tog emot 16 000 skrivelser. Allt detta har på olika sätt legat till grund för det förslag som presenterades i mars 2017.

Vilka rättigheter ingår i utkastet till pelaren? Den sociala pelaren är en markering från EU:s sida som visar på att man vill höja ambitionerna för det sociala Europa. De tre huvudområdena är:

- 1) *Lika möjligheter och samma tillgång till arbetsmarknaden.* Dessa rättigheter ska säkras bland annat genom kompetensutveckling, möjligheter till livslångt lärande samt aktivt sysselsättningsstöd.
- 2) *Rättvisa arbetsvillkor.* Här ligger fokus på vad som beskrivs som att EU ska bidra till att skapa jämvikt mellan arbetsta-

gares och arbetsgivares rättigheter och skyldigheter på arbetsmarknaden, underlätta jobbskapande och främja dialogen mellan arbetsmarknadens parter.

- 3) *Hållbara sociala skyddsnät*. Här ingår allas rätt till grundläggande samhällstjänster av hög kvalitet, inklusive barn- och äldreomsorg.

De tre huvudområdena innefattar tillsammans 20 grundläggande principer:

1. Utbildning och livslångt lärande

Alla har rätt till god, inkluderande utbildning och livslångt lärande för att behålla och tillägna sig färdigheter som gör att man kan delta fullt ut i samhället och klarar omställningar i arbetslivet.

2. Jämställdhet

Kvinnor och män ska behandlas lika och ha lika möjligheter på alla områden, bland annat när det gäller deltagande på arbetsmarknaden, anställningsvillkor och karriärutveckling. Kvinnor och män har rätt till lika lön för likvärdigt arbete.

3. Lika möjligheter

Oavsett kön, ras eller etniskt ursprung, religion eller övertygelse, ålder eller sexuell läggning har alla rätt till lika behandling och lika möjligheter när det gäller anställning, socialt skydd, utbildning och tillgång till varor och tjänster som erbjuds allmänheten. Lika möjligheter för underrepresenterade grupper ska främjas.

4. Aktiva arbetsmarknadsåtgärder

Alla har rätt att få lämplig och individanpassat stöd för att förbättra sina utsikter till anställning eller egenföretagande. I detta ingår rätten att få hjälp med att söka arbete och utbilda eller omskola sig. Alla har rätt att överföra intjänade socialförsäkrings- eller utbildningsrättigheter vid övergången mellan olika anställningar.

Unga människor har rätt till fortbildning, lärlingsplats, praktik eller ett bra arbetserbjudande inom fyra månader efter att de blivit arbetslösa eller avslutat en utbildning. Arbetslösa har rätt till individanpassat, kontinuerligt och aktivt stöd. Långtidsarbetslösa har rätt till en ingående, individuell bedömning senast efter 18 månaders arbetslöshet.

5. Trygg och anpassningsbar anställning

Oberoende av anställningens form och varaktighet har arbetstagare rätt till rättvis och lika behandling när det gäller arbetsvillkor, tillgång till social trygghet och utbildning. Övergång till olika tillsvidareanställningar ska främjas.

I överensstämmelse med lagstiftning och kollektivavtal ska arbetsgivare få den flexibilitet de behöver för att snabbt anpassa sig till ändrade ekonomiska förutsättningar. Innovativa arbetsformer som säkerställer goda arbetsvillkor ska främjas. Entreprenörskap och egenföretagande ska uppmuntras. Yrkesrörlighet ska underlättas. Anställningsförhållanden som leder till otrygga arbetsvillkor ska förhindras, bland annat genom förbud mot missbruk av atypiska anställningsformer. Eventuella provanställningar ska ha rimlig varaktighet.

6. Lön

Arbetstagarna har rätt till en rättvis lön som tillåter en skälig levnadsstandard.

Minimilönen ska ligga på en nivå, så att arbetstagaren med familj kan tillgodose sina behov med hänsyn till nationella ekonomiska och sociala förhållanden, samtidigt som tillgången till sysselsättning och incitament att söka arbete upprätthålls. Fattigdom bland förvärvsarbetande ska förhindras. All lönesättning ska vara öppen och förutsägbar i enlighet med nationell praxis och med respekt för arbetsmarknadens parter oberoende.

7. Information om anställningsvillkor och skydd vid uppsägning

När anställningen börjar har arbetstagarna rätt till skriftlig information om sina rättigheter och skyldigheter enligt anställningsförhållandet, inbegripet om provanställning.

Före eventuell uppsägning har arbetstagarna rätt till information om skälen och till en rimlig uppsägningstid. De har rätt till ändamålsenlig och opartisk tvistlösning samt vid uppsägning utan saklig grund rätt till prövning och lämplig kompensation.

8. Dialog mellan arbetsmarknadens parter och arbetstagarnas inflytande

Arbetsmarknadens parter ska höras om utformningen och genomförandet av den ekonomiska politiken och sysselsättnings- och socialpolitiken i enlighet med nationell praxis. De ska uppmuntras att förhandla och sluta kollektivavtal i frågor som är relevanta för dem, samtidigt som deras oberoende och rätt till kollektiva åtgärder respekteras. När det är lämpligt ska avtal som arbetsmarknadens parter ingår genomföras på EU- och landsnivå. Arbetstagarna eller deras företrädare har rätt att bli informerade och hörda i god tid om sådant som är relevant för dem, särskilt om överlåtelse, omstrukturering och sammanslagning av företag och om kollektiva uppsägningar. Arbetsmarknadens parter ska få stöd att främja den sociala dialogen.

9. Balans mellan arbete och privatliv

Föräldrar och personer med omsorgsansvar har rätt till lämplig ledighet, flexibla arbetsformer och tillgång till omsorgstjänster. Kvinnor och män ska ha lika tillgång till särskild ledighet för att ta sitt omsorgsansvar och de ska uppmuntras att använda ledigheten jämlikt.

10. Hälsosam, säker och välanpassad arbetsmiljö samt dataskydd

Arbetstagarna har rätt till ett gott skydd för hälsa och säkerhet i arbetet. Arbetstagarna har rätt till en arbetsmiljö som passar för deras yrkesverksamhet och gör att de kan arbeta längre. Arbetstagarna har rätt till skydd för sina personuppgifter i samband med anställningen.

11. Barnomsorg och stöd för barn

Barn har rätt till förskola och barnomsorg till överkomligt pris och av god kvalitet. Barn har rätt att bli skyddade mot fattigdom. Barn från mindre gynnade förhållanden har rätt till särskilda åtgärder som ger dem lika möjligheter.

12. Socialt skydd

Oberoende av anställningsförhållandets form och varaktighet har arbetstagarna rätt till lämplig social trygghet. Det gäller också egenföretagare vid jämförbara förhållanden.

13. Arbetslöshetsförmåner

Arbetslösa har rätt till lämpligt aktiveringsstöd från offentliga arbetsförmedlingar för att komma in på eller tillbaka till arbetsmarknaden och lämpliga arbetslöshetsförmåner under en rimlig tid i enlighet med sina avgiftsinbetalningar och nationella regler för stödberättigande. Förmånerna får inte vara ett negativt incitament för snabb återgång till sysselsättning.

14. Minimiinkomst

Alla som saknar tillräckliga resurser har rätt till tillräckliga minimiinkomstförmåner som ska säkerställa ett värdigt liv i livets alla skeden och faktisk tillgång till varor och tjänster som kan hjälpa dem. För dem som kan arbeta bör minimiinkomstförmånen kombineras med incitament att komma in på eller tillbaka till arbetsmarknaden.

15. Åldersinkomst och ålderspension

Pensionerade arbetstagare och egenföretagare har rätt till en pension som motsvarar deras avgiftsinbetalningar och som garanterar en tillräcklig inkomst. Kvinnor och män ska ha lika möjligheter att förvärva pensionsrättigheter. Alla äldre har rätt till resurser som garanterar ett värdigt liv.

16. Hälsa- och sjukvård

Alla har rätt att i rätt tid få hälso- och sjukvård av god kvalitet och till rimlig kostnad.

17. Inkludering av personer med funktionsnedsättning

Personer med funktionsnedsättning har rätt till inkomststöd som säkerställer ett värdigt liv, tjänster som hjälper dem att delta på arbetsmarknaden och i samhället samt en arbetsmiljö som är anpassad till deras behov.

18. Långvarig vård och omsorg

Alla har rätt till långvarig vård och omsorg av god kvalitet och till rimlig kostnad, särskilt hemvård och närvård.

19. Boende och stöd för hemlösa

Subventionerade bostäder och bostadsbidrag ska finnas för dem som behöver det. Utsatta människor har rätt till lämplig hjälp och skydd mot avhysning. Hemlösa ska erbjudas lämpligt boende och lämpliga tjänster för att främja social inkludering.

20. Väsentliga tjänster

Alla har rätt till väsentliga tjänster av god kvalitet, inklusive vatten och sanitet, energi, transporter, finansiella tjänster och digitala kommunikationer. Stöd för tillgång till sådana tjänster ska finnas för dem som behöver det.

Jean-Claude Junkers uttalade tanke har hela tiden varit att den sociala spelaren framför allt ska vara ett projekt för euroområdet, men att andra medlemsländer ska kunna ansluta sig efter hand. Den svenska regeringens hållning är att reformen på många sätt blir tandlös om den inte omfattar alla medlemsländer.

Vad mer gör EU på det sociala området?

Den nuvarande kommissionen har tagit mer hänsyn till sociala frågor vid samordning av EU:s ekonomiska politik och när nya lagförslag arbetas fram. Kommissionen har även medfinansierat projekt för att minska långtidsarbetslösheten och öka sysselsättningsgraden bland unga. I EU:s sociala regelverk ingår också de europeiska struktur- och investeringsfonderna. Den viktigaste bland dessa är den Europeiska socialfonden (ESF) som bland annat har till uppgift att hjälpa människor att få tillgång till kompetensutveckling, finansiera integrationsinsatser, förbättra offentlig förvaltning och på olika sätt hjälpa arbetslösa att ta sig in på arbetsmarknaden. Sverige får tillgång till den europeiska socialfonden bland annat i form av regionalt stöd till kompetensutvecklingsinsatser, etablering av nyanlända och olika former av arbetsmarknadsinsatser som bland annat syftar till att stärka lokalt näringsliv.

Hur ser IF Metall på den sociala spelaren?

EU kritiseras ofta för att, i sin strävan efter tillväxt, vara alltför fokuserat på storkapitalets behov och inte lägga lika stor vikt vid frågor som social trygghet och rättvisa arbetsvillkor. Bristen på socialt hänsynstagande har även spelat en viktig roll i EU:s legitimitetsproblem, inte minst under och efter den ekonomiska krisen. Genom införandet av den sociala spelaren vill EU visa att man ser kopplingen mellan sociala frågor och en långsiktigt hållbar tillväxt. Man ser också att mer behöver göras på det sociala området om vi ska kunna överbygga de växande sociala klyftorna och skapa ett rättvisare Europa.

IF Metall är positivt inställd till EU-kommissionens initiativ, med vissa förbehåll. Förslaget till den sociala pelaren respekterar den svenska kollektivavtalsmodellen och låter oss behålla vår form av nationell lönebildning. I förslaget lyfts även arbetsmarknadens parter centrala roll fram som en viktig del i ett välfungerande samhälle som vill utveckla sociala rättigheter. Förutsatt att förslagen i den sociala pelaren implementeras i medlemsländerna skulle detta vara ett stort kliv i en riktning mot att förbättra villkoren för arbetstagares rättigheter, bland annat genom stärkt social dialog och bättre förutsättningar för ökad kollektivavtalsäckning.

Den sociala pelaren innehåller många goda ansatser till reformer. Frågan är, som alltid, hur dessa ska implementeras och i vilken mån nationell variation kommer att vara tillåten. I dagsläget bygger den sociala pelaren på rekommendationer, men många förespråkare vill se bindande regler i framtiden, i alla fall för eurozonen. Frågan om den sociala pelaren bara ska innehålla rekommendationer eller även bindande krav är komplicerad. IF Metall tror att ett system som bara bygger på frivillighet riskerar att bli väldigt tandlöst, samtidigt som vi ser riskerna med att skapa gemensamma bindande standarder över hela Europa. Generellt tror vi inte på tvingande miniminivåer, eftersom de riskerar att inte bara skapa ett rättighetsgolv utan även ett ambitionstak vad gäller löner, nivåer i social- och arbetslöshetsförsäkringar m.m.

IF Metall har inga planer på att ändra vår hållning i frågan om lagstadgade minimilöner. Vi anser att lönebildningen tillhör den nationella kompetensen och ska hanteras av arbetsmarknadens parter. Vi är däremot inte blinda för att de finns fler perspektiv på frågan. En lagstadgad minimilön på EU-nivå skulle vara värdefullt och efterlängtad i många europeiska länder där fackföreningsrörelsen är svagare och anslutningsgraden lägre. Frågor av det här slaget är och förblir komplexa och svårlösta.

Förutom att den sociala pelaren i sina grundläggande principer slår fast vikten av den sociala dialogen och arbetsmarknadens parter oberoende lyfter den även frågor som kompetensutveckling och livslångt lärande, både som en rättighet som ska vara möjlig att tillgå i hela EU och som ett verktyg för att EU ska kunna behålla sin konkurrenskraft i dagens och framtidens kunskapsbase

rade ekonomi. Detta är positivt, särskilt som kompetensutveckling är en angelägen fråga för anställda inom svensk industri.

I de grundläggande principerna lyfts även vikten av att alla länder i EU har välfungerande trygghetssystem som kan ta vid under omställning. Det är positivt att man inom EU är medvetna om vikten av arbetslöshetsförsäkringar och andra trygghetssystem, men det bör också påpekas att kommissionen ofta är angelägen att lyfta vikten av flexibilitet i arbetslivet i samband med att man diskuterar just trygghetssystem. Det finns en otydlighet kring vad som räknas in i flexibilitetsbegreppet och i vilken mån det är öppet för tolkning. Här är det viktigt att hålla i minnet att ökade krav på flexibilitet på arbetsmarknaden ofta sker på arbetstagarnas bekostnad, vilket vi exempelvis såg under den ekonomiska krisen. Något som ofta nämns i diskussionen kring trygghet och flexibilitet är att äldre generationers anställningstrygghet skulle vara ett problem för yngre generationers möjlighet att etablera sig på arbetsmarknaden. IF Metall motsätter sig beskrivningar och tolkningar av begreppet anställningstrygghet som ett hot mot målen om att skapa hög sysselsättning i hela Europa. Vi är också kritiska till en allmän tolkning av begreppet flexibilitet som skulle innebära att länder ges rätt att göra stora förändringar i anställningstryggheten så länge det finns fungerande trygghetssystem.

Lanserandet av den sociala pelaren innebär nya möjligheter till en bredare diskussion kring hur vi skapar ett rättvisare Europa och vilken roll EU kan och bör spela i processen. Om utvecklingen rör sig i den riktning som upphovsmakarna hoppas på kommer den sociala pelaren i förlängningen att leda till reformer som på många sätt innebär förbättringar på angelägna områden. Men för att göra gemensamma satsningar krävs kompromisser och framför allt en vilja att delegera delar av ansvaret för viktiga sociala frågor till EU. EU säger sig nu vara beredda att arbeta för många av de förändringar som fackföreningsrörelsen velat se med fokus på minskade klyftor och stärkta fackliga rättigheter. Att motarbeta den sociala pelaren vore kontraproduktivt, men frågan är hur mycket suveränitet vi vågar ge upp och hur mycket vi är beredda att kompromissa?

Handels- avtalen och globaliserings- kritiken

Frihandelns förtjänster och skadliga effekter har länge varit ett hett omdebatterat ämne. Globalt befinner vi oss på många sätt i en brytningspunkt i tiden. Vi står och väger mellan en mer globaliserad värld med minskade handelshinder och en mer protektionistisk och fragmenterad värld där gamla (och relativt nya) avtal rivs upp och alla länder ser om sitt eget hus. Kanske är det ingen brytpunkt utan snarare en av många kraftiga svängningar i en ständigt pågående utveckling. Olika stater driver olika politik vid olika tidpunkter i historien, vilket i sin tur resulterat i olika grad av öppenhet mot omvärlden och olika stor vilja att samarbeta. Liknande svängningar har skett förr. Två exempel är tiden efter första världskriget och 1930-talets stora depression.

Efter andra världskriget började en stegvis internationell öppenhet ta form. Denna hjälptes på traven genom skapandet av internationella konventioner. Sedan 1970-talet har fokus framför allt legat på globaliseringens och frihandelns fördelar. En motreaktion har börjat gro sedan den senaste ekonomiska krisen. I debatten om frihandeln ryms mycket starka känslor, bland både förespråkare och skeptiker. Man bör dock hålla i minnet att protektionism ofta uppstår som en bieffekt när länder eller regioner får ekonomiska problem. Detta betyder inte nödvändigtvis att en global trend har skapats, det kan lika gärna ses som flera nationella reaktioner på regionala problem. Utvecklingen med ökad protektionism ger effekter på handeln och på tillväxten i många länder, men det är svårt att säga exakt hur stora effekterna blir och var de kommer att slå hårdast.

EU är en enhetlig marknad med enhetliga regelverk. Tullarna gentemot omvärlden är historiskt låga, men regelverken har blivit mer och mer komplexa över tid. Reglerna som styr den internationella handeln påverkar frågor som arbetsrätt, miljöstandarder och upphovsrättsskydd, för att bara nämna några. Det är framför allt de alltmer integrerade regelverken och den gemensamma lagstiftningen som utgör det politiska sprängstoffet i debatten, inte nödvändigtvis frihandelns vara eller icke vara i sig.

Historiskt sett har ökad frihandel ofta skett i ett klimat av ökade demokratiska rättigheter. De är värden som har samexisterat. I takt med att människors rörelsefrihet och yttrandefrihet stärkts har också de internationella kontakterna, samarbetena och han-

deln ökat. Frihandel skapar inte demokrati i sig, det är snarare två företeelser som ömsesidigt vinner på varandra. Det är dock inte vattentäta skott. Kina är ett exempel på ett land som industrialiserats och ökat sitt välstånd genom internationell handel, men som inte främjat varken yttrandefrihet eller demokrati i processen. Det är också i det här gränslandet som många av problemen uppstår. I dagens debatt ser många frihandeln som ett hot mot de demokratiska rättigheterna.

Bakgrunden till EU:s två mest omdiskuterade handelsavtal

Utgångspunkten för handelssamarbeten som det tilltänkta handelsavtalet mellan EU och USA (TTIP, the Transatlantic Trade and Investment Partnership) och handelsavtalet mellan EU och Kanada (CETA, Comprehensive Economic and Trade Agreement) är att båda parter är överens om att man har en i huvudsak gemensam värdegrund men att man under historiens gång valt olika vägar för att nå likartade mål.

TTIP: Handelsavtalet med USA

Syftet med TTIP är inte bara att bidra till ökad tillväxt och fler jobb, utan också att avtalet ska ligga till grund för framväxten av nya globala regler som kan förbättra ramverket kring den internationella handeln. Handeln mellan EU och USA är i dagsläget reglerad av Världshandelsorganisationen WTO. TTIP-förhandlingarna startade i juli 2013. Ambitionen var att bli klara innan Barack Obamas presidentperiod löpte ut i januari 2017. Detta lyckades man inte med. Idén om att gå förbi WTO och inleda förhandlingar kring ett ömsesidigt frihandelsavtal har funnits sedan 1990-talet. När diskussionerna kring möjligheterna att förena världens två största utvecklade ekonomier i ett handelsavtal först började ta form hölls de tillbaka av rädsla för att förhandlingsprocesserna inom WTO skulle komma till skada om två så stora aktörer bestämde sig för att gå sin egen väg. Både EU och USA har tidigare förespråkats att globala bestämmelser ska styra den internationella handeln. Att förhandla fram multilaterala handelsavtal inom WTO har blivit svårare och svårare och de senaste 10 åren har processen i princip stått still. Därför har handelsavtal mellan enskilda länder eller regioner blivit vanligare. Framväxten av Kina som en stor världsekonomi har också bidragit till utvecklingen. Kinas stora investeringsprojekt ”Sidenvägen” baserar sig framför allt på

bilaterala avtal (direkta överenskommelser mellan berörda länder som inte går vägen via WTO).

Vad som slutligen blev tungan på vågen för EU och USA var behovet av kraftiga satsningar på jobbskapande åtgärder och ekonomisk stimulans efter finanskrisen 2008–2010. Det finns i huvudsak tre syften med TTIP:

- 1) Att öka handeln mellan de två största handelsblocken i världen (USA och EU), vilket i sin tur ska leda till ökad tillväxt och sysselsättning.
- 2) Att sätta standarder inför kommande bilaterala förhandlingar med andra länder (framför allt Kina).
- 3) Fördjupa det transatlantiska samarbetet, dvs. ekonomiska, politiska och säkerhetspolitiska länkar mellan USA och EU. Förhandlingarna innefattar handel med både varor och tjänster.

TTIP skulle, om det gick igenom, bli världens största handelsavtal. Handeln med varor och tjänster mellan EU och USA är värd ungefär 1 000 miljarder amerikanska dollar årligen. Båda sidor har dessutom investerat det dubbla beloppet i varandras ekonomier. Handeln ligger till grund för närmare 7,5 miljoner jobb, varav mer än hälften finns i Europa.

Den nytilträdde presidenten i USA utformar sin politik på ett sett som tyder på att han och hans administration betraktar internationell handel som en situation där det finns en vinnare (den som exporterar) och en förlorare (den som importerar), inte ett förhållande där båda sidor kan vinna på överenskommelsen. Detta gör att hans ambitioner förmodligen kommer att fokusera på marknader där USA har en omfattande export och en mindre omfattande import. Av den amerikanska retoriken att döma ser landets nya styre inte nödvändigtvis handel som en del av utrikespolitiken och diplomatin. Det är även oklart huruvida de värdesätter möjligheterna till internationellt samarbete och good will-skapande som handelssamarbeten som TTIP innebär.

Den amerikanske presidenten kan på egen hand sätta stopp för TTIP om han bestämmer sig för att USA ska dra sig ur förhandlingarna. EU kan försöka förhindra detta genom att avvakta och låta bli att ta initiativ till nya förhandlingsrundor tills man är

säker på att det finns ett gemensamt intresse av att fortsätta med arbetet. Detta innebär att TTIP med största sannolikhet kommer att läggas på is under en längre tid. Det betyder dock inte nödvändigtvis att projektet är nedlagt. Halvfärdiga frihandelsavtal som föregåtts av år av förhandlingar dör inte bara för att den ena sidans intresse svalnat tillfälligt. De går i stället i dvala i väntan på en ny vår. Behovet av ett handelsavtal mellan EU och USA kommer att bestå och viljan att återuppta förhandlingarna kommer därför troligen även de att återuppträffa längre fram.

Handelsavtal har tidigare inte varit frågor som engagerat stora mängder människor, varken i jubel eller i protest. De har varit teknikaliteter som förhandlats fram av tjänstemän. Tidigare avtal fokuserade framför allt på att sänka tullar och tariffer. Dagens tullar mellan Europa och USA ligger redan sedan tidigare väldigt lågt. De nya avtalen fokuserar därför framför allt på standardiseringar som ska bidra till att harmonisera marknaderna genom att ta bort tekniska handelshinder. Detta omfattar bland annat miljöregler och kemikalielagstiftning. Testning av produkter är också ett område som ingår. Exempel på detta är bilindustrin, där USA och EU följer olika standarder och dessutom göra olika typer av tester som inte nödvändigtvis genererar (eller söker efter) svar på samma frågor. Detta gör att tillverkare tvingas producera produkter för två marknader och följa två olika standarder. När man vill skapa enhetliga regler uppstår dock frågan om vems standard som ska ligga till grund för det gemensamma systemet.

De frågor som anses som viktigast av de förhandlande parterna är också de frågor som har varit svårast att komma överens om. En utav de stora utmaningarna när det gäller att förhandla fram gemensamma standarder och regler har varit att hitta ett förhållningsätt till gemensamma regler för exempelvis miljöskydd. Ambitionen har varit att finna en balans där man kan förenkla regler för att lättare kunna samarbeta över gränserna men samtidigt behålla samma nivåer på skydd för exempelvis miljö och arbetstagar. Både USA och EU har system för regleringar som växt fram under en längre tid och ser väldigt olika ut. Detta resulterar i att de är svåra att jämföra ihop.

Skyldigheterna som följer med avtalet ska vara bindande på alla nivåer. EU har mandat att betona den sociala dimensionen

i förhandlingarna med fokus på full sysselsättning och goda arbetsförhållanden. EU har även som mål att säkra respekt för internationella överenskommelser som rör skydd för arbetstagare. Enligt EU ska handeln inte ske på bekostnad av sänkta löner och arbetsmiljöstandarder.

CETA: Handelsavtalet med Kanada

CETA har, liksom TTIP, som främsta uppgift att öka handeln med både varor och tjänster mellan EU och Kanada samt att göra det lättare för de båda parterna att investera i varandras ekonomier. Enligt EU har CETA potential att bidra till tillväxt och skapandet av nya jobb över hela Europa. I dagsläget exporterar över 2 300 svenska företag varor och tjänster till Kanada, vilket i sin tur understödjer 17 000 jobb. Sammantaget i hela EU är den siffran 865 000. CETA har marknadsförts av EU-kommissionen som det bästa och mest progressiva avtal som EU förhandlat fram. Kanada är en stor marknad både för europeisk export och import. Landet är bland annat rikt på naturresurser som används inom svensk industriproduktion.

Enligt EU innehåller CETA åtaganden från båda parter att ta hänsyn till sociala rättigheter och miljöskydd. Det finns ett uttalat mål att ekonomisk tillväxt inte ska ske på bekostnad av arbetsrätt och hänsyn till miljö och klimat. I uppföljningen av dessa åtaganden spelar fackföreningar och miljöorganisationer en viktig roll. Genom CETA förbinder sig både EU och Kanada att verkar för ett samarbete där ekonomisk utveckling går hand i hand med socialt ansvarstagande och miljöhänsyn. CETA innefattar inte offentlig verksamhet, vilket även ger alla berörda länder rätt att behålla statliga monopol. CETA innehåller inga bestämmelser som kan tvinga nationella beslutsfattare att privatisera offentlig service så som vård, skola och försörjning av dricksvatten. Varje enskilt land äger även fortsättningsvis rätten att själv besluta om vad som ska ingå i den offentliga välfärden samt hur man väljer att subventionera dessa samhällstjänster.

Kanada – handelspartner till EU

År 2015 var Kanada EU:s elfte största handelspartner. EU var i sin tur Kanadas näst viktigaste handelspartner efter USA. År 2014 låg Kanada på tredje plats bland de länder som investerar mest i EU (efter USA och Schweiz). EU å sin sida låg på fjärde plats bland de länder som investerar mest i den kanadensiska ekonomin. I handeln mellan EU och Kanada är EU:s främsta exportvaror maskindelar, fordon och kemikalier. Kanada å sin sida exporterar stora mängder metaller, mineraler och maskindelar till EU.

CETA

CETA erkänner ILO:s grundläggande principer och rättigheter i arbetslivet.

Föreningsfrihet, organisationsrätt och erkännande av rätten till kollektiva förhandlingar.

Avskaffande av alla former av tvångsarbete.

Avskaffande av barnarbete (särskilt de värsta formerna av barnarbete).

Avskaffande av diskriminering i arbetslivet.

Både EU och Kanada förbinder sig genom CETA att respektera internationella standarder för företags sociala ansvar.

EU-kommissionen har beslutat att CETA skulle presenteras som ett "blandat avtal", vilket innebär att det innehåller förslag som inte bara berör områden där EU äger rätt att fatta beslut utan även täcker frågor där medlemsstaterna har egen beslutsrätt. CETA uppfyller i strikt mening inte kraven för att räknas som ett blandat avtal eftersom EU äger exklusiv beslutsrätt i handelsfrågor och således inte behöver de nationella parlamentens godkännande för att underteckna handelsavtal.

Valet att behandla CETA som ett blandat avtal kan ses som ett svar på kritiken om att nationella parlament och civilsamhället inte haft tillräckligt att säga till om i processen som lett fram till avtalet. Samtidigt kan det betraktas som en kritik från EU:s sida riktad mot unionens nationella regeringar. Ett sätt att utkräva ansvar för vad EU-kommissionen ofta beskriver som nationella regeringars "Bryssel bashing" på hemmaplan. Kommissionen

menar att nationella regeringar måste bli bättre på att stå upp för beslut, som de varit med och fattat i EU, inför sina parlament och väljare. EU:s handelsavtal är ett exempel på ett område där kommissionen upplever att det finns stora skillnader mellan den politik som medlemsländernas företrädare förespråkar på gemensamma möten inom EU och den retorik som många använder i den inhemska debatten.

I stället för att det europeiska rådet och Europaparlamentet fattar beslutet på egen hand måste avtalet nu godkännas både av EU och av medlemsländerna. Detta sker i enlighet med varje lands egen lagstiftning, vilket innebär att ett antal regionala parlament också måste ge sitt godkännande. CETA undertecknades av EU och Kanada den 30 oktober 2016. Planen var från början att avtalet skulle ha skrivits under den 27 oktober, men processen försenades när det regionala parlamentet i den belgiska delstaten Vallonien först inte ville ge den belgiska regeringen rätt att godkänna avtalet för landets räkning. EU och Kanada vägrade dock att öppna upp avtalet för ytterligare förhandlingar. Situationen löstes genom att Vallonien gick med på ett par mer eller mindre symboliska kompromisslösningar. Europaparlamentet godkände CETA i februari 2017. För att avtalet ska kunna träda i kraft i sin helhet måste det även godkännas av medlemsländernas nationella parlament.

Förutom CETA har EU och Kanada även slutit, vad man kallar för, ett strategiskt partnerskapsavtal. Partnerskapsavtalet har till syfte att stärka det mellanstatliga samarbetet mellan EU och Kanada på ett antal områden som inte har specifikt med handel att göra. Det rör sig framför allt om utrikes- och säkerhetspolitik, bekämpning av terrorism och organiserad brottslighet samt främjande av forskning och hållbar utveckling. Två tredjedelar av det strategiska partnerskapsavtalet började gälla provisoriskt redan när det skrevs under i oktober 2016, resterande del kommer att träda i kraft när CETA är ratificerat i sin helhet av alla EU:s medlemsländer.

Investeringsskyddet

En kontroversiell fråga som diskuterats i samband med EU:s handelsavtal är det så kallade investeringskyddet. Enligt internationell lag kan stater tvingas kompensera företag som gjort investeringar i landet om företagen i fråga utsätts för diskriminerande

eller på annat sätt orättvis behandling. Denna rätt existerar oberoende av avtal som CETA och TTIP. Regelverket har växt fram ur ett behov av att kunna bevara länders självständiga rätt att stifta lagar samtidigt som man säkrar företags rätt till sin egendom och grundläggande juridiskt skydd. Företag kan begära skadestånd om de kan påvisa att deras mark eller annan egendom beslagtogs utan att de erbjudits rimlig kompensation för det eller om företaget kan bevisa att det utsatts för diskriminering. Under begreppet beslagtagna egendom ingår även den ofta kontroversiella frågan om åtgärder som påverkar investerarens förväntade vinst. Tolkningarna av vad ett företag kan begära kompensation för har tenderat att variera. Det har förekommit att företag har hävdat, och fått rätt i sin tolkning, att varje förändring av de förhållanden som rådde då företaget gjorde sin investering skadar företagets förväntade vinst. Detta är långt ifrån den enda förekommande tolkningen av regelverket och det finns många exempel där liknande resonemang inte har godkänts som rimliga skäl för att en stat ska betala ut skadestånd. Förekomsten av den här formen av extremt företagsvänliga domar skapar likafullt både kritik och en oro att företag ska kunna tvinga till sig inflytande över demokratiska beslut. Upphovsmännen till CETA har därför haft en mer återhållsam syn på internationella investerarens rättigheter. CETA slår fast varje stats rätt att genomföra lagändringar och utforma välfärdsstaten efter eget tycke utan att företag har rätt att kräva skadestånd av en stat enbart genom att hänvisa till att status quo har förändrats. Om ett företag anser sig ha blivit utsatt för diskriminering eller annan orätt behandling ligger bevisbördan framför allt på företaget. En investerare måste kunna bevisa att ett land genom sin politik har brutit konkreta löften gentemot företaget. I CETA-avtalet finns beskrivet vilka situationer som ingår i begreppet diskriminerande behandling av företag.

När det gäller utländska investeringar ger CETA alla inblandade länder tolkningsföreträde i frågor som rör hälsa och konsumentskydd, säkerhet och miljöskydd, skydd och stärkande av kulturell mångfald m.m. Detta innebär i praktiken att varje land har rätt att motsätta sig utländska investeringar om de anser att de riskerar att påverka dessa värden negativt.

Beslutet att frånga det tidigare tvistlösningssystemet mellan stora företag och stater (ISDS-systemet) och i stället lägga grunden för

en ny form av investeringsdomstol grundade sig bland annat i ett öppet samråd som EU tog initiativ till under 2014. Samrådet rörde egentligen hur ISDS-systemet skulle hanteras inom ramen för TTIP, men efter att 150 000 skrivelser inkommit, de flesta starkt kritiska till det föreslagna tvistlösningssystemet, tog EU initiativ till att skapa ett nytt system som senare blev del av CETA.

Den nya investeringsdomstolen är tänkt att vara en del av alla EU:s framtida handelsavtal. Domstolen ska ha två instanser, vilket gör det möjligt för den förlorande parten att överklaga. Domstolen kommer att bestå av fristående domare och arbeta efter tydligare riktlinjer. Det tidigare ISDS-systemet (som fortfarande kommer att existera i andra internationella sammanhang) är uppbyggt efter principen om snabba beslut och höga böter till förloraren. Systemet har ofta kritiserats för att vara godtyckligt och i avsaknad av ett tydligt gemensamt regelverk.

Kritik mot principerna bakom EU:s handelsavtal

Alla håller inte med om att handelsavtal som exempelvis TTIP och CETA skulle få så stora positiva effekter som förutspåtts av EU. Kritiker menar att de positiva effekterna på tillväxten och skapandet av nya arbetstillfällen bygger på överdrifter som lett till glädjekalkyler och därför bör tas med en nypa salt.

Den främsta kritiken mot tvistlösningsmekanismerna, framför allt ISDS, är att de riskerar att urholka demokratin. Det finns en rädsla för att hotet om stämning från multinationella företag och risken att förlora en tvist, även när risken bedöms vara liten, kan hämma politiska reformer. En farhåga som ofta lyfts i sammanhanget är huruvida ett förbud mot vinster i välfärden skulle leda till en stämning mot Sverige och om detta skulle kunna påverka den politiska viljan att fatta den typen av beslut. Många bedömare håller det för troligt att Sverige skulle drabbas av en stämning vid ett eventuellt införande av ett förbud mot vinster i välfärden. Däremot menar man att det är troligt att Sverige skulle vinna en sådan process genom hänvisning till bestämmelserna om var nations rätt att organisera, subventionera och finansiera de nationella välfärdsinstitutionerna efter eget tycke och bruk.

En annan kritik riktad mot tvistlösningsmekanismer i EU:s bilaterala handelsavtal är att de helt enkelt är onödiga. Avtal

mellan två eller flera fungerande rättsstater ska inte behöva en ytterligare juridisk instans som hanterar tvister mellan stat och företag. Kritiker menar att detta ska kunna lösas av det inhemska domstolsväsendet. (Förespråkare menar å andra sidan att även företag måste ha rätt till skydd mot exempelvis expropriering.) Det finns en utbredd rädsla bland medborgarna i EU för att företags vinstintressen ska gå före demokratiska fattade beslut på nationalstats- (eller EU-) nivå. Skiljedomstolar har funnits länge och har tidigare inte varit föremål för någon större debatt, men efter att en kritisk opinion har vaknat har en debatt även kring detta vaknat till liv.

Trots EU-kommissionens försäkran att det exempelvis inte kommer att ske några lättnader i regelverket kring genmodifierade grödor och att klordoppad kyckling heller inte kommer att tillåtas för försäljning i EU finns det fortfarande en rädsla för att dessa löften ändå ska komma att förhandlas bort under processens gång. Detsamma gäller oron för att EU:s miljölagstiftning ska komma att försvagas. Det finns en oro för att viljan att jämka samman bland annat kemikalielagstiftning inom ramen för TTIP kommer att ske på EU:s bekostnad. EU och USA står väldigt långt ifrån varandra när det gäller just kemikalielagstiftning. EU-kommissionen menar att man inte kommer att inkludera områden där parterna står långt ifrån varandra och inte kommer överens i avtalet samt att man inte är villig att kompromissa nedåt. Trots detta finns en rädsla att de ekonomiska vinsterna, i form av ökad handel, som tros bli följden om fler kemikalier tillåts i EU, kommer att väga tyngre än miljöhänsynen. Handelsavtal som TTIP och CETA syftar framför allt, enligt kritikerna, till ökad handel, inte ökad miljöhänsyn. Det finns också en oro över att även om kommissionen står vid sitt ord och värnar EU:s nuvarande miljölagstiftning i de avtal som förhandlas fram så kan framtida initiativ på miljöområdet komma att uppfattas som handelshinder och därigenom hämmas av det täta handelssamarbetet.

Många handelsavtal, inte bara de som berör EU, kritiserar för att göra multinationella företag till de stora vinnarna och den fattigaste delen av befolkningen samt miljön till de stora förlorarna. Bland annat påpekar Industri All Europe att de som riskerar att förlora sina arbeten i den hårdnande globala konkurrensen är inte nödvändigtvis samma personer som vinner på att nya arbeten skapas

av den ökande globala handeln. De arbeten som flyttas eller slås ut tenderar att tillhöra en bred kategori av mindre kvalificerade arbeten medan den typ av arbetstillfällen som skapas genom global handel oftast är mer avancerade och kräver högre kvalifikationer. När handelsavtalen blir verklighet har både EU och nationella regeringar en aktiv roll att spela i överbryggandet av detta glapp.

Det ökande motståndet mot CETA och TTIP

TTIP har haft en problemfylld färd. USA:s nye president har en aggressiv retorik när det gäller frihandel, men i praktiken har många av de stora bromsklossarna funnits i EU. Förutom bristande stöd i folkopinionen och utbredd oro kring innehållet i avtalet så har Storbritanniens beslut att lämna EU gjort allt svårare. Storbritannien har varit en av de starkaste förespråkarna för TTIP.

Förespråkarna för CETA och TTIP menar att avtalen behövs för att skapa nya arbetstillfällen. Motståndarna varnar för att de kan komma att slå ut arbetstillfällen i större utsträckning än de kommer att skapa dem, eftersom ökat samarbete också skapar förutsättningar för hårdare konkurrens och ökad standardisering skapas förutsättningar för att rationalisera bort fler arbetsuppgifter och därigenom fler anställda i framtiden.

Den svenska regeringen är öppen med sitt stöd för TTIP, men frågan har varit svår att driva på många håll i Europa på grund av handelsavtalets ökade impopularitet. Nationella politiska företrädare i EU har legat lågt med att förespråka TTIP på hemmaplan, av oro för att det inte ska tas väl emot, och har i stället lutat sig mot den europeiska kommissionen. EU-kommissionen har fått bära största delen av ansvaret för TTIP, vilket varit strategiskt tveksamt med tanke på att det folkliga förtroendet för kommissionen generellt är lågt. Sedan finanskrisen har mycket hänt i Europa som har förändrat de politiska förutsättningarna. Det finns ett stort missnöje över en politik som inte har kunnat kompensera de skador som blev följderna av jobbförlusterna under och efter krisen.

Stora protester mot TTIP och CETA ägde rum runt om i Europa under hösten 2016, med demonstrationer som drog 100 000-tals personer. I Österrike var 70 procent av väljarna negativa till TTIP. I Tyskland var siffran 60 procent. I Sverige har motståndet varit

litet, här växte i stället handelsavtalet i popularitet. De stora kritikerna mot TTIP i Europa har varit fackförbund och miljörelser. En del av kritiken grundar sig i en rädsla för att TTIP ska föra med sig försämringar av produktkvalitet och miljöstandard. Många ser också TTIP som ett potentiellt hot mot säkerhetslagstiftning och arbetsvillkor.

Protesterna som förekommit runt om i Europa har i stor utsträckning fokuserat på overifierade skräckscenarion snarare än de grundläggande principerna bakom handelsavtalen. Bristen på information och misstankarna kring vad konsekvenserna kan tänkas bli har gjort att man många gånger har protesterat mot förhållanden som enligt EU aldrig varit tänkta att bli verkliga. Många av protesterna har exempelvis rört genmodifierad mat, trots att kommissionen vid upprepade tillfällen klargjort att genmodifierad mat aldrig kommer att bli aktuell för försäljning i EU och att detta inte kommer att vara en del av avtalet. Kommissionen menar att en av grundförutsättningarna för förhandlingarna är att varken EU eller USA ska behöva sänka sina standarder när det gäller miljö, säkerhet och hälsa. Kritikerna menar å sin sida att skyddet inte är tillräckligt starkt och att det fortfarande kan finnas kryphål i lagarna som kan komma att utnyttjas i framtiden.

Ett annat exempel är försiktighetsprincipen som finns inskriven i EU:s fördrag. Principen innebär i korthet att en vara inte får säljas på EU:s inre marknad om det finns misstankar om att den kan vara skadlig för miljön eller människors hälsa. Förbudet kan inte lyftas förrän tillverkaren har bevisat att varan är ofarlig. Eftersom försiktighetsprincipen står inskriven i fördraget går det inte att göra avkall på den i förhandlingarna. Trots detta och trots att ansvariga för förhandlingarna försäkrar att det är uteslutet finns en utbredd oro för att just detta kommer att ske.

Kritikerna oroar sig för att TTIP trots detta kommer att göra det svårare att stifta bättre miljölagar i framtiden, eftersom man i framtiden förväntas gå hand i hand med USA om avtalet träder i kraft. Regelsamarbetet är mycket kontroversiellt. Tanken är att ett tätare samarbete kommer att göra det möjligt att skala bort byråkratiskt krångel. Däremot tros det kunna bli svårt när ett land vill skärpa sin lagstiftning i förhållande till tidigare överenskommen standard. Detta beror bland annat på att USA vill att företag ska

få sitta med i den expertkommitté som granskar nya lagförslag. EU-kommissionen å sin sida menar att detta inte kommer att vara ett problem eftersom det är politiska beslut i slutänden och att de politiska beslutande församlingarna inte måste ta hänsyn till expertkommitténs utlåtanden. De områden man inte kan komma överens om inom ramen för TTIP kommer att lämnas utanför överenskommelsen.

I slutänden handlar allt detta i stor utsträckning om en förtroendefråga. Stora delar av befolkningen i EU litar inte på att vad kommissionen lovar kommer att visa sig vara sant när (eller om) avtalet väl presenteras. Som svar på kritiken mot TTIP har mycket av EU-kommissionens fokus legat på att lyfta fram handelsavtalens ekonomiska fördelar, men inte på att reda ut kritiken och oron som funnits runt om i Europa. Detta har i sin tur ytterligare förstärkt bilden av att ekonomiska hänsynstaganden tillåts gå före frågor som miljöhänsyn, produktstandard och livsmedelssäkerhet samt fackliga rättigheter.

Kritik har också riktats mot brist på öppenhet och insyn under förhandlingarna. Handelsavtalet har förhandlats bakom lyckta dörrar. Dock har ett omfattande samråd med civilsamhället pågått samtidigt. EU har publicerat sina krav, men motparten har inte publicerat alla sina. Sekretessen skapar rykten och oro. Det finns en utbredd rädsla för att bristen på insyn gör det lättare för näringslivet att driva igenom sina intressen på bekostnad av anställda och konsumenter.

Trots att det är ett mindre kontroversiellt avtal än TTIP har även CETA gett upphov till en livlig debatt. En del av den kritik som förekommer är riktad specifikt mot CETA, men en betydande del är framför allt riktad mot TTIP genom CETA. Debatten om CETA blossade upp i samma veva som debatten om TTIP. CETA var inte kontroversiellt innan TTIP blev det. Kritiken mot CETA riktar sig framför allt mot överenskommelserna om gemensamma standarder och regelverk, mekanismerna för investeringsskydd, samt skyddet för anställda, konsumenter och miljö. Det finns också en oro över att CETA på olika sätt ska hämma nationellt politiskt beslutsfattande. Oron och kritiken är inte unik för EU:s medlemsstater, utan finns i samma utsträckning i Kanada.

Kritiker oroar sig över de långsiktiga konsekvenserna av ett gemensamt system av standarder och regler. Det finns en rädsla för att existensen av gemensamma standarder kommer att hämma nationella regeringar från att driva en mer ambitiös politik än vad regelverket kräver, exempelvis vad gäller miljö- och konsumentskydd. Det finns även kritik riktad mot möjligheterna för lobbyister att få inflytande inom ramen för CETA:s regelverk. EU-kommissionens svar på detta är att samarbetet kring utformandet av gemensamma regelverk inom områden som miljö och mellan EU och Kanada bygger på frivilligt deltagande. I samarbetet ingår ingen rätt att ändra existerande lagstiftning eller att inskränka det politiska beslutsfattandet, vare sig på nationell- eller EU-nivå.

Industri All Europes syn på EU:s handelsavtal

Industri All Europes grundinställning är att multilaterala handelsavtal är att föredra framför bilaterala och att mer fokus borde läggas på att reformera processen inom WTO för att multilaterala handelsavtal ska kunna återta sin plats som den internationella normen. I övrigt anser Industri All Europe att handelsavtal inte är lösningar i sig utan ska fungera som medel mot högre mål. Ett viktigt inslag i handelsavtalen bör därför vara regler som ger starkt rättsligt skydd för arbetstagare. EU:s handelsavtal bör även ha breda perspektiv och fokusera på villkoren för vanliga människor minst lika mycket som på att skapa gynnsamma förhållanden för multinationella företag. EU bör därför vara noga med att de varor som exporteras till Europa ska produceras under säkra och rättvisa förhållanden. Industri All Europe trycker extra på att utländska investerare inte ska ges särskilda rättigheter som inte inhemska konkurrenter omfattas av, man anser att multinationella företag i dagsläget ges alltför stora möjligheter att utöva påtryckningar på politiskt beslutsfattande och att handelsavtal i stället bör användas för att forma ett rättvisare globalt system, där demokratiska staters suveränitet och arbetstagarnas rättigheter värnas. Moderna frihandelsavtal har högre ambitioner än att bara reglera tullar och införselkvoter och därför bör de även ha högra ambitioner vad gäller frågor som rör respekt för fackliga rättigheter. Industri All vill även se större sanktionsmöjligheter när riktmärken som ILO-konventionerna inte efterföljs.

Hur ser IF Metall på EU:s handelsavtal?

IF Metall är i grunden positivt till frihandel och öppenhet. Den svenska ekonomin och välfärden är baserad på handel. Svensk industri, och i förlängningen våra medlemmar, gynnas därför av större handelsmöjligheter med omvärlden. Handel behöver inte, och ska inte, ske på arbetarnas bekostnad. EU:s handelsavtal är ambitiösa i sin omfattning, men ställer samtidigt höga krav på motparterna. Fackliga rättigheter är inkorporerade som en självklar del i alla överenskommelser. Den moderna industriproduktionen ingår i dag i ett ekosystem av globala värdekedjor som gynnas av fler gemensamma standarder och färre handelshinder. EU har alltid varit tydliga med att gemensamma standarder inte är synonymt med sänkta standarder eller försämrad kvalitet. Anpassning från båda parter kommer bara att ske uppåt, inte nedåt. Höga gemensamma standarder mellan exempelvis EU och USA har även potential att verka vägledande för att verka normbildande i skapandet av höga gemensamma globala standarder i framtiden. Gränsöverskridande handel är en förutsättning för modern industriproduktion och båda gynnas därför av en högre grad av gränsöverskridande lösningar. Frihandelsavtal är dock inte lösningen på alla ekonomiska problem och är inte heller den enda komponenten som behövs för att skapa en stark och bestående tillväxt, men det är en stor och viktig del som inte går att bortse från. IF Metalls hållning är att vi inte bör motsätta oss EU:s frihandelsavtal, men att vi alltid måste ställa krav på avtalens utformning. Fackliga rättigheter och andra mänskliga rättigheter ska tillhöra alla avtals grundfundament och får aldrig kompromissas bort. Regler för skydd av arbetstagares rättigheter får aldrig betraktas som handelshinder. Likaså får nationellt demokratiskt beslutfattande för medborgarnas bästa inte inskränkas. IF Metall kommer aldrig att stödja avtal som inte respekterar fackliga rättigheter, men vi är hellre med och deltar i diskussionen kring hur eventuella brister kan förebyggas och fackliga rättigheter stärkas än att vända ryggen till och motsätta oss hela projektet.

Brexit

Den skotske författaren Alexander McCall Smith skrev en gång ett utkast till en psalm med texten: "God has never heard of Belgium, but loves it just the same. 'Cause God is kind and doesn't mind. He's not impressed by fame." Belgien är ett land som det, av olika anledningar, ofta skämtas om i Storbritannien. Men psalmen, sedd i sitt sammanhang, var inte tänkt som ett skämt på belgarnas bekostnad utan på britternas. Den var både ett sätt för McCall Smith att, ur ett skotskt perspektiv, peka på att det inte bara är de största och starkaste länderna som är viktiga och värda att lyssna på. Samtidigt som det var ett sätt för honom att, ur ett brittiskt perspektiv, skratta åt sig själv och driva med de kvarvarande resterna av stormaktsillusion som ibland gör sig synliga i brittisk debatt. Den brittiska regeringen står inför en process där de kommer att ges möjlighet att höra talas en hel del, inte bara om Belgien (som symbol för EU), utan om flera små och stora länder runt om i Europa som alla kommer att ha inflytande över Storbritanniens framtid under brexit-processen.

På många sätt har mycket hänt ett drygt år sedan den brittiska folkomröstningen. På andra sätt har mycket lite hänt. Fortfarande är det svårt att säga vad brexit egentligen kommer att innebära och vad det kommer att betyda för Storbritannien, EU och i förlängningen för svensk industri.

Bakgrund: Vad hände och varför?

Den 23 juni 2016 höll Storbritannien en folkomröstning angående huruvida landet skulle begära utträde ur EU eller inte. Resultatet blev en majoritet, på 52 procent för att lämna. Valet uppbringade ett stort intresse med ett valdeltagande på 72,2 procent, vilket är markant högre än de fyra föregående parlamentsvalen (där snittet legat mellan 59–66 procent). Valresultatet var dock inte jämt fördelat över landet. Viljan att lämna EU återfanns framför allt i England, men även i Wales. I Skottland och Nordirland röstade en övervägande majoritet för att stanna i unionen. På Gibraltar, som är en del av brittiskt territorium, röstade över 90 procent av befolkningen för att stanna kvar i EU.

Dagen efter omröstningen tillkännagav premiärminister David Cameron att han skulle avgå till följd av valresultatet. Han efterträddes den 13 juli av den dåvarande inrikesministern Theresa May. Folkomröstningen var rådgivande och inte bindande. Men

Storbritanniens regering har, som de själva uttrycker det, valt att respektera folkviljan. Regeringen har dessutom ett stort förtroendekapital investerat i brexit-frågan, vilket hade gjort det svårt att gå emot valresultatet, även om det är ett alternativ som förespråkats upprepade gånger av motståndare till brexit.

Beslutet att hålla en omröstning om Storbritanniens framtid i EU är en produkt av både närliggande och mer avlägsna historiska faktorer. Storbritannien har, liksom Sverige, på många sätt varit en tveksam och ibland öppet ovillig europé. Storbritannien har, trots att man deltagit i många krig, inte blivit invaderat på tusen år. Tvärtom styrde landet fram till relativt nyligen stora delar av världen genom det världsomspännande brittiska imperiet. Storbritannien kom segrande ur andra världskriget med en stark känsla av sin nationella suveränitet och en vilja att bibehålla, vad man fortfarande uppfattade som, sin roll som världsmakt samt som knutpunkt för handel och diplomati mellan Europa och USA. Liksom alla länder formas också Storbritannien av sin historia och det märks på ett tydligt sätt i landets förhållande till den Europeiska unionen. Storbritannien har tenderat att fokusera främst på EU som ett handelssamarbete snarare än ett gemensamt politiskt projekt.

Storbritannien valde därför att stå utanför Kol- och stålunionen. Man fick senare upp ögonen för samarbetets ekonomiska fördelar när det visade sig att medlemsländerna i det som då hade blivit EG hade högre ekonomisk tillväxt och attraherade mer utländska investeringar än det egna landet gjorde. Storbritannien gjorde sitt första försök att ansluta sig till EG 1961 och sedan ytterligare ett 1967. Båda gångerna blockerades ansökan av Frankrike, vars regering var oroliga för att ett brittiskt medlemskap skulle skifta maktbalansen inom EG till Frankrikes nackdel. Storbritannien tilläts slutligen ansluta sig till EG 1973 (efter att ett maktskifte skett i Frankrike). Bara två år senare hölls en nationell folkomröstning rörande om landet skulle lämna den Europeiska gemenskapen. Resultatet av folkomröstningen blev 67 procent för att stanna. Siffrorna talade sitt tydliga språk, men dolde samtidigt en djupare politisk splittring (framför allt inom Labourpartiet). Frågan om medlemskapets vara eller icke vara har förblivit aktuell sedan dess. Storbritannien har alltid arbetat hårt för att förhandla fram olika typer av undantagsregler för det egna landet. Man har

även valt att stå utanför många stora överenskommelser, så som den gemensamma valutan och Schengensamarbetet.

Labourpartiet var som mest samarbetskritiskt och som mest splittat i frågan under slutet av 1970- och början av 1980-talet. Man gick till val 1983 med en kampanj som förespråkade ett utträde ur EG. Men när Neil Kinnock tog över som partiledare efter valet tonade partiet ner den EG-skeptiska retoriken, för att senare göra en vändning och gå i en mer och mer EG- och EU-positiv riktning, framför allt under Tony Blairs och Gordon Browns ledarskap.

Den stora majoriteten i Torypartiet var EG-positiv i början. Även Margarethe Thatcher, som senare blev känd som en stor skeptiker, var i allra högsta grad en aktiv del i utformandet av det som skulle komma att bli EU:s inre marknad. Men i mitten på 1980-talet började Thatcher och många med henne bli oroliga för konsekvenserna som det fördjupade europeiska samarbete skulle kunna få för det nationella självbestämmandet. Under oppositionsåren under slutet på 1990- och början av 2000-talet tog Torypartiet i mångt och mycket över den EU-skeptiska rollen som Labour tidigare haft. Men alla var inte lika negativt inställda och frågan blev därför mer och mer infekterad internt. Pressen att förhålla sig till och om möjligt lösa frågan var därför David Camerons (och hans föregångares) ständiga följeslagare. Trycket att agera blev starkare sedan det främlingsfientliga och EU-skeptiska partiet UKIP (UK Independence Party) dykt upp på den politiska arenan. Samtidigt har EU:s agerande sedan finanskrisen 2008 skapat en allt större rädsla för att Storbritannien ska tvingas in i ett djupare finansiellt, och kanske även monetärt, samarbete mot sin vilja. Under parlamentsvalskampanjen 2015 var därför en folkomröstning om ett fortsatt EU-medlemskap ett av Torypartiets vallöften. Ett löfte som av många ansågs vara ett försök att locka till sig EU-skeptiska väljare från UKIP. Efter Torypartiets valseger fick premiärministern stå vid sitt ord. Omröstningen var på många sätt ett försök att avgöra EU-frågan en gång för alla, både internt inom Torypartiet och i den bredare politiska debatten. Folkomröstningsresultatet har dock knappast gjort frågan mindre infekterad.

Det har ofta sagts att brexit egentligen var en omröstning om invandringen av EU-medborgare till Storbritannien. Detta är en kraftig förenkling. Migrationsdiskussionen är ett symptom på ett

större och mer komplext problem, där många faktorer spelar in. Framför allt hade folkomröstningsresultatet att göra med en växande känsla av maktlöshet, missnöje med utvecklingen och misstro mot auktoriteter som funnits i Storbritannien under en längre tid. Undersökningar visar att bland de som röstade för ett utträde ur EU fanns en utbredd känsla av maktlöshet, både i det privata och i större sammanhang. Många upplever att de saknar möjlighet att påverka sina liv och samhällsutvecklingen i stort. I den grupp som röstade för brexit var en majoritet av åsikten att Storbritannien i dag är ett sämre land än det var för 20 år sedan och att deras barn och barnbarn antagligen kommer att få det sämre än de själva haft det under sina liv. I den här typen av sammanhang växer främlingsfientlighet ofta fram som en bieffekt. Lägg därtill en offentlig debatt som länge framhållit inflyttningen av EU-medborgare till Storbritannien som ett stort problem. Premiärminister Theresa May säger att det hon och hennes regering sätter absolut främst i brexit-förhandlingarna är att återta kontrollen över Storbritanniens gränser, dvs. kontrollen över invandringen från andra EU-länder (invandringen från länder utanför EU är redan kontrollerad och har alltid varit det) därför måste alla förhandlingar och överenskommelser ha detta som utgångspunkt.

Paradoxalt nog tillhörde flera områden där stödet för brexit var som starkast regioner där en väldigt låg andel av befolkningen är född i ett annat land än Storbritannien. Däremot är dessa regioner som under lång tid sett arbetstillfällen försvinna och industri läggas ner utan att ersättas med någonting annat. Åsiktsmätningar i dessa regioner visar att det så omtalade hotet från billig arbetskraft från andra EU-länder var en icke-fråga, man röstade för brexit av helt andra orsaker.

Valkampanjen som föregick brexit-omröstningen har kritiserats i oberoende analyser för att ha varit den smutsigaste och mest osakliga kampanjen i landets demokratiska historia. Kampanjen karaktäriserades, från båda sidor, av en hätsk debatt med påståenden som saknade belegg, vilket bidrog till att hålla den röstande befolkningen illa informerad om sakfrågorna. Mätningar har visat att en stor andel av befolkningen inte bara kände sig osäkra på hur de skulle rösta, utan också på om de kunde lita på den information de fick från de kampanjande partierna. Ett vanligt förekommande slagord under brexit-kampanjen var uppmaningen att en röst för

brexit var en röst för att återta kontroll. Kontroll både över de beslut som rör landet och i förlängningen över de som rör varje individ i dennes vardag. Detta var en uppmaning som tilltalade många som upplevde sig ha förlorat kontrollen över sin framtid och att samhällsutvecklingen går i en riktning som inte gynnar dem. För många av de brittiska väljarna handlade brexit-omröstningen om mycket mer än EU. Många väljare ville ha en förändring av status quo och brexit var den förändring som erbjöds.

Ironiskt nog kommer Storbritannien aldrig att kunna ta tillbaka den kontroll över nationella angelägenheter som brexit-sidan propagerade för under valkampanjen. En av anledningarna till detta är att Storbritannien, på samma sätt som alla andra länder, måste förhålla sig till den internationella utvecklingen, både ekonomiskt och politiskt, oavsett om man är med i EU eller inte. Ytterligare en anledning är att de tyngsta frågorna, som har störst påverkan på landets medborgare i deras vardag, hela tiden har legat hos den nationella regeringen. Många brexit-förespråkare menar dock att oavsett hur mycket reellt inflytande Storbritannien kan kräva tillbaka från EU i praktiken så finns det ett egenvärde i att kunna ta ansvar för sin egen politik, även om det i praktiken kan komma att bli samma politik som redan bedrivits under EU-flagg.

En av de stora paradoxerna i brexit-debatten och den större globaliseringsdiskussionen är den ökade nationalismen. Britterna är inte ensamma om att söka sig till nationalstaten för att få skydd mot krafter som egentligen står utanför nationalstatens kontroll. Ett målande exempel på detta är den föreslagna muren mellan USA och Mexico, som på ett påtagligt sätt är ett försök att bygga ett fysiskt skydd mot något som är mycket större och mer abstrakt än bara invandring. Tanken tycks vara att lite mer bestämmanderätt över vissa aspekter av migrationen skulle hjälpa till att ge en känsla av återvunnen kontroll, trots att det egentligen framför allt är andra frågor som påverkar det folkliga missnöjet. I Storbritannien har reallönerna sjunkit sedan 2004 samtidigt som de sociala skyddsnäten har försämrats. Storbritannien är i dag ett av de mest ojämlika länderna i den industriellt utvecklade världen. Detta är vare sig en kulturell eller identitetspolitisk fråga, det är en fördelningspolitisk fråga.

Hur många ångrade sig efter omröstningen?

I den efterföljande diskussionen efter omröstningen hördes många personer beklaga sig över att de röstade för att uttrycka en protest men aldrig trodde att ja-sidan skulle vinna. Dessa personer var många och högljudda och skapade tillsammans ett intryck av att landet var fullt av ångerfulla ja-sägare som inte önskade annat än att ta tillbaka sina röster. Hur pass väl stämmer detta överens med verkligheten? Mätningar som gjorts efter valresultatet visar att 6 procent av de som röstade för brexit ångrade sitt val efteråt. Detta är ungefär samma siffra som normalt ångrar sig efter ett parlamentsval. Detta avviker således inte från vanliga beteendemönster efter en omröstning. Man bör också hålla i minnet att det är vanligare att ångra sig efter att man vunnit en omröstning och måste ta konsekvenserna av sitt val, jämfört med när man förlorar. Således var det bara 1 procent av de som röstade för att stanna kvar i EU som ångrade sitt val efter att deras sida förlorat omröstningen. Med detta sagt bör det nämnas att i ett så jämt val som detta hade valresultatet blivit ett annat om de 6 procent av väljarna som ångrade att de röstade för brexit hade röstade för att stanna kvar i EU från början.

Vilka fördelar för brexit med sig för Storbritannien?

Brexit-förespråkarna menar att Storbritanniens konkurrenskraft inte är beroende av EU. Andra länder har byggt upp konkurrenskraftiga ekonomier med stort handelsutbyte med EU utan att för den skull vara medlemmar i unionen. Hur Storbritannien väljer att utforma sin handelspolitik kommer enbart att vara upp till nationellt folkvalda politiker som kan avsättas genom nationella val. Att inte behöva anpassa sig efter EU:s handelspolitik kan, menar brexit-förespråkare, leda till att Storbritannien får tillgång till ett större, bättre och framför allt billigare internationellt utbud av varor och tjänster.

Utanför EU kommer Storbritannien aldrig att kunna tvingas till att införa euron som valuta. Trots att Storbritannien tillsammans med Danmark förhandlat fram regler som undantar dem från framtida krav på att införa euron har oron för att tvingas djupare in i valutasamarbetet varit i allra högsta grad levande. Kritiker menar också att Storbritannien trots att landet stått utanför varit så nära sammanbundet med eurozonen, både politiskt och ekonomiskt, att risken att påverkas av dess problem varit stor.

Brexit-förespråkare framhåller också att även om överdrifter och felaktig information angående Storbritanniens bidrag till EU:s budget förekom under brexit-kampanjen uppgår de ekonomiska vinsterna landet kan väntas göra, när man inte längre behöver bidra till EU:s budget, till mer än bara småpotatis.

Ett annat argument för brexit är att beslutsfattandet i EU inte har tillräckligt stark demokratisk förankring och att Storbritanniens demokrati, både regional och nationell, skulle tjäna på att lösgöra sig från en i grunden tungrodd och odemokratisk överinstans.

Utanför EU kommer det även att stå Storbritannien fritt att subventionera, nationalisera och omstrukturera näringar som exempelvis fiskeindustrin och stålproduktionen (om det skulle finnas en vilja att göra det), som kritiker anser har tagit skada på grund av landets anpassning till EU:s regler.

Vad händer nu?

För att ett medlemsland ska kunna begära utträde ur EU måste Lissabonfördragets artikel 50 aktiveras. Detta gjordes i slutet av mars 2017 genom att den brittiska EU-ambassadören, å premiärministerns vägnar lämnade över en officiell begäran om utträde till ordföranden i det Europeiska rådet.

Nu följer en tidsfrist på två år, under vilken det är tänkt att man ska förhandla fram de villkor som ska gälla vid kontakterna mellan Storbritannien och EU efter utträdet. Med andra ord är detta fasen för överenskommelsen kring den praktiska skilsmässan med tillhörande bouppdelning. Brexit ska vara färdigförhandlat den 18 oktober 2018. Förhandlingarna måste avslutas några månader innan tiden löper ut för att Europaparlamentet ska ha tid att godkänna den överenskommelse som förhandlingarna resulterar i. Drygt 7 000 praktiska frågor behöver lösas i den första förhandlingsprocessen. Efter det ska en ny överenskommelse om Storbritanniens framtida förhållande till EU förhandlas fram. Under utträdesförhandlingarna måste man bland annat lösa frågor som EU-medborgares rättigheter i Storbritannien och brittiska medborgare bosatta i andra EU-länders rättigheter, hur uppdelningen av EU:s gemensamma tillgångar ska göras (hur stor del av dessa som tillhör Storbritannien och om landet över huvud taget har rätt till dem efter att de lämnat unionen), vad som kommer att hända

med det stora pensionsfonder för EU-tjänstemän som Storbritannien betalat in mångmiljardbelopp till samt vad som händer med EU:s redan fastslagna budget som löper fram till 2020 där intäkter från Storbritannien finns medräknade. Britterna har förbundit sig att ge sitt bidrag till EU:s budget som löper fram till 2020, även om det pågår en diskussion kring hur många utav dessa åtaganden som Storbritannien är juridiskt bundet att fullfölja.

När tidsfristen löpt ut måste Storbritannien lämna EU, oavsett om förhandlingarna är avslutade eller inte. Men tidsfristen kan förlängas, förutsatt att alla övriga medlemsländer är överens om det. Efter att "skilsmässan" är färdigförhandlad måste det finnas en övergångsöverenskommelse fram till att de nya handelsavtal som ska förhandlas fram är färdiga och börjar träda i kraft. Det rör sig således om sammanlagt tre överenskommelser, vilka troligen kommer att ta många år att slutföra. Frågan handlar inte bara om handelsavtal utan också om det europeiska säkerhetssamarbetet.

Innan Lissabonfördraget ratificerade 2009 fanns det inget formellt sätt att lämna EU. Däremot hade två autonoma regioner lämnat samarbetet: Grönland (1985) och den franska ögruppen Saint-Barthélemy (2012). Grönland begärde utträde ur dåvarande EG 1982. Drivkraften bakom detta var att grönlänningarna ville återta kontrollen över de egna fiskevattnen. Förhandlingarna, som bara rörde fiskeindustrin, tog tre år att avsluta. Detta kan måhända ge en fingervisning om vidden av de svårigheter som Storbritannien (och EU) står inför. EU är i dag ett mycket mer komplext och djupgående samarbete än EG var 1982. Storbritannien är (till skillnad från Grönland) en självständig stat och världens femte största ekonomi. Detta borde förvisso ge landet en stark förhandlingsposition men bredden och komplexiteten på de frågor som ska förhandlas ska inte underskattas. Som en jämförelse som ligger närmare i tiden kan nämnas att handelsavtalet mellan EU och Kanada (CETA) tog sju år från första förhandlingsomgång till undertecknad överenskommelse (och har ännu inte ratificerats i EU:s medlemsländer).

Artikel 50 är således en relativt ny uppfinning och har aldrig tidigare använts. Reglerna som beskrivs i artikel 50 är i korthet: 1) Varje land har rätt att lämna unionen i enlighet med de krav som ställs i de egna nationella lagarna. 2) Överenskommelsen

rörande villkoren för utträdet ska slutas av det europeiska rådet å unionens vägnar, genom kvalificerad majoritet, efter att man fått EU-parlamentets godkännande. 3) Fördraget ska sluta gälla för landet i fråga från och med den dag avtalet träder i kraft, eller om inget avtal har slutits två år efter att landet formellt tillkännagivit sin vilja att lämna EU. Förutsatt att inte rådet tillsammans med det lämnande landet enhälligt kommer överens om att förlänga förhandlingsperioden. I förhandlingarna om utträdet ska man också beakta den framtida relationen mellan landet som lämnar och EU.

Under den förberedande processen som ledde fram till att Storbritannien aktiverade Lissabonfördragets artikel 50, har den brittiska regeringen varit återhållsam med att lämna information om sin strategi inför brexit. Premiärministern avböjde under en längre period att kommentera arbetet, men var noga med att påpeka att ”brexit betyder brexit”. Fram till att en mer detaljerad plan offentliggjordes ägnades spaltkilometer åt analyser och spekulationer kring vad den brittiska regeringens ambition för brexit kunde tänkas innehålla. Relativt lite fokus låg på det faktum att det i praktiken är EU:s 27 kvarvarande länder som har makten att avgöra vad brexit egentligen betyder. EU27 har under månaderna innan förhandlingarnas början haft ett och samma budskap. Inget EU-land kommer att förhandla eller diskutera frågan med Storbritannien innan artikel 50 har aktiverats. De fyra friheterna på EU:s inre marknad hör ihop och kan inte delas upp eller förhandlas bort. Det land som vill ha fri tillgång till den inre marknaden måste acceptera alla fyra friheterna (fri rörlighet för varor, tjänster, kapital och människor) samt respektera EU-domstolen som högsta juridiska instans. EU27 är också ense om att det inte ska löna sig att lämna EU. Som Frankrikes dåvarande president uttryckte det: ”Det måste finnas en risk. Brexit måste ha ett pris.” Hitintills har EU27 upprätthållit en enad front. Men detta kan komma att bli svårare vartefter förhandlingarna fortskrider. Det kan bli speciellt svårt när frågor som EU:s budget ska avhandlas, då länder som bidrar med stora summor (exempelvis Tyskland och Sverige) kommer att påverkas om EU vill kunna upprätthålla samma nivå på utgifterna även i framtiden.

Europaparlamentet har med stor majoritet antagit riktlinjerna för EU:s hållning i brexit-förhandlingarna. Parlamentet har slagit

fast att man vill se kronologiska förhandlingar. Den brittiska regeringen har uttryckligen bett om parallella förhandlingar där utträdesuppställningen diskuteras samtidigt som de framtida handelsrelationerna. EU:s chefsförhandlare Michel Barnier delar Europaparlamentets hållning i frågan och menar att EU inte kan ta ställning till de framtida relationerna med Storbritannien innan båda parter har kommit överens om hanteringen av gamla åtaganden. Notan för Storbritanniens utträde beräknas landa kring 60 miljarder euro. Europaparlamentet vill dessutom att inga eventuella övergångsregler som ska gälla efter att Storbritannien lämnat EU men innan det gemensamma handelsavtalet är färdigförhandlat (så som exempelvis fortsatt fri tillgång till den gemensamma marknaden) ska kunna gälla längre än tre år. Parlamentet vill heller inte att EU ska gå med på särskilda undantag i syfte att bevara Londons status som EU:s finansiella centrum. Eftersom Europaparlamentet ska godkänna den framförhandlade överenskommelsen är dessa riktlinjer viktiga rättesnören för EU:s förhandlare.

Vad vill Storbritannien?

Den brittiska regeringen har sammanfattat sina ambitioner för brexit i tolv målpunkter. Huvuddragen är att Storbritannien inte kommer att söka sig till ett medlemskap i EU:s inre marknad, eftersom det skulle innebära att landet tvingas lyda under EU:s regler utan att kunna påverka dem. Ambitionen är att landet genom att lämna den inre marknaden ska kunna genomdriva en avsevärd minskning av sitt bidrag till EU:s budget. Samtidigt siktar man på ett avtal där Storbritannien även fortsättningsvis ges största möjliga tillgång till den inre marknaden, både för varor och tjänster. Storbritannien vill inte heller stanna kvar inom tullunionen, eftersom de länder som tillhör tullunionen inte har rätt att sluta egna handelsavtal. I stället vill man ha en överenskommelse där Storbritannien ges största möjliga tillgång till den inre marknaden samtidigt som landet har rätt att reglera invandringen av EU-medborgare. Ytterligare ett mål är att Storbritannien inte längre ska lyda under EU-domstolen utan att brittiska domstolar ska vara de enda som har rätt att stifta och tolka brittisk lag. Av övriga EU-länders uttalanden hitintills att döma är det svårt att se hur EU27 skulle gå med på allt detta.

I den brittiska brexit-strategin ingår att nå en överenskommelse som både försvarar konkurrenskraften i den brittiska tillverkningsindustrin och bevarar den brittiska finanssektorns ställning i Europa och världen. Den brittiska regeringen publicerade sin industristrategi för brexit i början på året. Fokus ligger på att efter bästa förmåga säkra de starkaste brittiska industriernas konkurrenskraft och satsa på strategiska förbättringar av befintliga produkter. I strategin ingår särskilda satsningar på bland annat produktionen av miljövänliga motorfordon, digitaliseringssatsningar inom industrin samt satsningar på utveckling av kärnkraftsindustrin. Satsningarna kan bestå av extra fokus på vissa sektorer i kommande handelsavtal. Kritiker från både fackföreningsrörelsen och företag menar att det bästa för industrin vore att låta landet fortsätta vara en del av de inre marknaden, i stället för att satsa på nya handelsavtal. I strategin ingår även satsningar på utbildning, kompetensutveckling och forskning. Storbritannien har tenderat att fokusera mer på forskning än på grundutbildning och kompetensutveckling när kunskapssatsningar gjorts inom industrin. Det i sin tur gör att kompetensförsörjningen i den alltmer avancerade produktionen som regeringen säger sig vilja satsa på kan komma att bli en utmaning. Regeringen säger sig nu vara bekymrad över att landet halkat efter, i jämförelse med konkurrenter som Kina, vad gäller industriarbetarnas kompetensnivå.

Ett Storbritannien som inte längre har obegränsad tillgång till EU:s inre marknad kan komma att få stor påverkan på den brittiska finanssektorn.

Finanssektorn är en av Storbritanniens viktigaste näringar. London har en internationell särställning som EU:s finansiella centrum. Men det finns flera andra städer runt om i Europa som är beredda att utmana platsen och ta över rollen. London har dock ett stort försprång jämfört med andra europeiska städer. Stadens roll i finansvärlden är dessutom inte enbart en produkt av EU-medlemskapet och det kan därför vara svårt för en annan stad att ta över stafettpippen. Men samtidigt är finansmarknaden beroende av att kunna agera inom EU och det blir mycket svårare för London att behålla sin nuvarande funktion när Storbritannien inte längre är medlem i unionen. Jobben i finansbranschen är relativt enkla att flytta på och många är rädda för en stor utflyttning. Finanssektorn står för 7 procent av Storbritanniens BNP. Över en miljon

människor är anställda inom den brittiska finanssektorn och ytterligare en miljon jobb är direkt beroende av den för sin existens.

Det är dock inte bara Storbritannien som kan förlora om Londons status som finansiellt centrum utmanas. De företag som verkar på den europeiska marknaden är beroende av det gigantiska finansiella ekosystemet i London för sina affärer och valutatransaktioner. Det är inte säkert att samma välfungerande miljö går att bygga upp i en annan stad. Den brittiska regeringen anser att det är i allas intresse att London får tillåtelse att behålla sin ställning som finansiellt centrum även efter Storbritanniens utträde. Den här frågan kommer att behöva lösas inom ramen för de första utträdesförhandlingarna.

Hur påverkas EU?

I nuläget är det få saker som går att säga med säkerhet. De stora långsiktiga problemen för EU är politiska snarare än ekonomiska. De flesta bedömare tycks eniga om att brexit inte kommer att innebära någon ekonomisk katastrof, varken för EU, Storbritannien eller Sverige på kort sikt. Däremot kommer det med största säkerhet bli negativa effekter framför allt för Storbritanniens ekonomi, men också för övriga EU. Utan Storbritannien blir EU svagare, både ekonomiskt och politiskt. Storbritannien har ännu inte drabbats ekonomiskt i någon större utsträckning av beslutet att lämna EU. Men effekterna av brexit är i allra högsta grad del av en långsiktig process och det är fortfarande för tidigt att säga hur situationen kommer att utvecklas över tid. En utav nyckelfaktorerna för hur negativa effekterna av brexit kommer att bli är hur snabbt man kommer överens om vilka handelsregler som ska gälla mellan EU och Storbritannien.

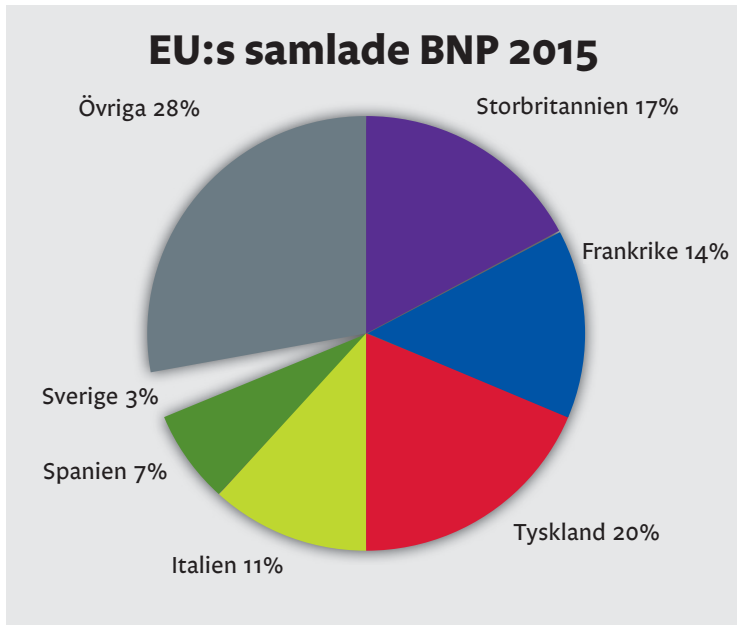
EU:s budget

Sverige är nettobetalare till EU:s budget, dvs. vi bidrar med större summor än vi får tillbaka (i absoluta tal). Värdet med EU kan dock inte bara mätas i bidrag. Tillgången till den gemensamma marknaden exempelvis är ovärderlig för svensk handel. Det finns ingen gemensam europeisk statsskuld, EU får därför inte gå med underskott och får inte heller låna pengar till sin budget. EU:s nuvarande budget ligger på 1 366 miljarder kronor. Det är stora summor, men marginella pengar i sammanhanget då det motsvarar ungefär 2 procent av EU28:s sammanlagda nationella budget-

ar. Sveriges bidrag till EU:s budget uppgår i dagsläget till knappt 40 miljarder kronor och motsvarar ungefär den summa som läggs på det svenska försvaret.

Storbritanniens budgetbidrag utgör drygt 10 procent av EU:s gemensamma budget (i detta ingår en rejäl rabatt framförhandlad av Margrethe Thatcher). En del av de summor som Storbritannien betalar in går dock tillbaka till landet i form av bland annat jordbruksstöd (detsamma gäller för Sverige). Brexit påverkar inte bara EU:s nuvarande budget som löper fram till 2020, utan är i allra högsta grad närvarande i diskussionen kring nästkommande budget som nu börjar ta form. Britternas beslut att lämna EU skapar ett hål i kommande budget. Detta kan man lösa antingen genom att skära ner på utgifter i form av jordbruksstöd och pengar till regional utveckling. Ett annat alternativ är att öka EU:s intäkter genom att öka de summor som kvarvarande medlemsländer betalar in. Sverige förordar att EU, efter Storbritanniens utträde, anpassar sig till den nya ekonomiska verkligheten genom att dra ner på utgifterna. Regeringen säger sig inte vara villig att hjälpa till att fylla hålet britterna lämnar efter sig.

För dem som vill driva igenom förändring av EU:s budget kan britternas utträde ses som en möjlighet till reform. EU:s budget beslutas genom enhällighet, vilket i praktiken innebär att alla länder har möjlighet att lägga in sitt veto. De länder som har mycket att vinna på att den nuvarande ordningen består (exempelvis Frankrike som tar emot stora summor i jordbruksstöd) kommer dock troligen inte att vara villiga att gå med på alltför stora förändringar i budgetstrukturen. Britternas utträde kommer att lämna efter sig ett hål i EU:s budget på cirka 100 miljarder kronor. Storbritannien har åtaganden i den budget som löper fram till 2020 som de, genom att godkänna budgeten, har förbundit sig att genomföra. Den brittiska regeringen har uttryckt intresse för att också fortsättningsvis ha brittisk representation inom flera av EU:s reglerande myndigheter, vilka den i sådana fall kommer att vara tvungna att fortsätta bidra till ekonomiskt. Storbritannien har också en skuld till framtida projekt som landet åtagit sig att genomföra.

Handelspolitiken: No deal for Britain?

Ett av den brittiska regeringens tolv mål är att Storbritannien ska återta rätten att förhandla fram och ingå egna handelsavtal. En av de mest kontroversiella och omdiskuterade delarna av denna plan för brexit är att man säger sig vara villig att lämna förhandlingarna med EU utan en överenskommelse om man inte är nöjd med det slutgiltiga förslaget. Ingen överenskommelse är bättre än en dålig överenskommelse enligt premiärministern.

Om Storbritannien bestämmer sig för att inte acceptera det förslag som har förhandlats fram när den tvååriga förhandlingsperioden är över kommer man att stå utan en överenskommelse. Då kommer det i stället vara WTO:s regler som styr Storbritanniens handelsrelationer med EU och andra länder. Storbritannien har alltid varit en stor frihandelsförespråkare, vilket lätt förstås i ljuset av historien. Storbritannien dominerade världshandeln under 1800-talet. Brittiska varor stod då för nära 40 procent av all export världen över. I detta ingick givetvis allt som producerades och exporterades från de brittiska kolonierna. Genom sin tunga

handelsdominans i världen blev Storbritannien också en drivande kraft i skapandet av idén om den globala frihandeln. Men den brittiska kolonialmakten krympte och USA tog över som den ledande ekonomiska stormakten i början på 1900-talet, vilket i förlängningen bidrog till att Storbritannien valde att delta i det ekonomiska samarbetet i Europa. Att gå med i EG (senare EU) innebar att Storbritannien (liksom alla andra länder som anslutit sig) var tvunget att överlåta rätten att driva handelspolitik och förhandla fram handelsavtal till EU. I utbyte fick man fri tillgång till den gemensamma marknaden, vilket i praktiken betyder att det land som är medlem kan behandla hela EU med sina 500 miljoner invånare som sin hemmamarknad.

När Storbritannien nu siktar på att lämna EU under 2019, kommer det betyda att landet har rätt att driva sin egen handelspolitik för första gången på över 45 år. Den nyvunna friheten kommer dock att föra med sig många svårigheter. Storbritannien har för det första inte haft nationell kompetens för att driva handelspolitik på internationell nivå på över 45 år, och världen har förändrats en hel del sedan man senast gjorde det. Landet är fortfarande en stor ekonomi och en viktig spelare på världsmarknaden, men konkurrensen har hårdnat. Den brittiska retoriken tar sin utgångspunkt i bilden av Storbritannien som rådde för över 100 år sedan, om detta kommer att avspegla sig i den faktiska handelspolitiken återstår att se.

WTO och det finstilla

Om Storbritannien lämnar EU utan en överenskommelse kommer man att stå utanför tullunionen, den inre marknaden samt utan ett handelsavtal, vilket i sin tur skulle innebära att Storbritannien får förlita sig på WTO:s regelverk. Som självständig nation inom WTO skulle Storbritannien få "mest-gynnad-nation"-status med de flesta länder i världen. Detta betyder att inget land får diskriminera gentemot Storbritannien inom ramarna för WTO:s regelverk. Storbritanniens position skulle dock bli allt annat än gynnad eftersom WTO varken hindrar länder eller regioner från att bedriva sin handelspolitik sinsemellan i enlighet med bilaterala avtal som är mer gynnsamma än vad som är överenskommet inom WTO. I praktiken innebär detta nya tullar och avgifter för brittisk export och import. Avgifterna är i många fall låga och en stor andel av varorna som säljs internationellt är avgiftsfria. Detta gäller dock

inte fordon, som är Storbritanniens största exportvara. Avgifterna för att exportera bilar till EU27 och det 50-tal andra länder som EU har handelsavtal med skulle komma att öka från 0 till 10 procent om Storbritannien lämnar den inre marknaden utan att ha en annan överenskommelse med EU. Hur stor påverkan detta skulle komma att få för den brittiska ekonomin och hur länge den skulle bestå är svårt att veta. Vad man däremot kan säga med säkerhet är att ett Storbritannien som lämnar förhandlingarna med EU utan en överenskommelse kommer att befinna sig i en position som skiljer sig mycket från att vara medlem i världens största frihandelsområde. Brittisk varuhandel kommer främst från tillverkningsindustri och utgör ungefär 1/5 av den brittiska exporten. WTO reglerar framför allt varuhandel, men merparten av Storbritanniens export består av tjänstehandel.

WTO kräver enhällighet i sitt beslutfattande, dvs. att alla länder måste vara överens om villkoren för Storbritanniens medlemskap i WTO, vilket i sin tur innebär potentiella hinder för beslutfattandet. Det är möjligt, och inte helt ovanligt, att individuella länder agerar opportunistiskt och använder sin vetorätt för att blockera ett beslut, vilket är en av anledningarna till att så många länder väljer att sluta avtal sinsemellan i stället för att gå via WTO.

Det förmodligen viktigaste handelsavtalet för Storbritannien, det med EU, går inte att komma runt. Även om Storbritannien lämnar de tvååriga förhandlingarna med EU utan ett avtal måste en annan form av överenskommelse slutas. Helt utan överenskommelse kan Storbritannien inte samverka med EU inom ramen för WTO:s bestämmelser. Således måste Storbritannien förhålla sig till EU på ett eller annat sätt. Det går inte att spela på den internationella spelplanen helt utan regler.

Storbritannien måste ha en överenskommelse med EU för hur man ska fördela avgiftskvoterna för ett hundratal produkter innan man kan slå fast villkoren för sitt medlemskap i WTO. Som en del i den metaforiska skilsmässan kommer Storbritannien dessutom att behöva redovisa sina förslag på en överenskommelse med WTO tillsammans med EU. Ett gemensamt förslag som sedan ska godkännas av WTO. Dessutom kommer WTO att behöva godkänna den överenskommelse som EU och Storbritannien fattar sinsemellan för att kunna avgöra villkoren för Storbritanniens

fortsatta medlemskap i WTO. Om ett eller flera länder lägger in sitt veto kommer Storbritannien antagligen att behöva bearbeta dessa länder i separata förhandlingar för att kunna komma vidare i processen. Detta kommer inte att vara gjort över en natt.

Mycket utav detta är teknikaliteter som behöver lösas på diplomatisk väg. Ett potentiellt problem här är att den nuvarande brittiska regeringen har varit ganska dålig på att skapa diplomatisk good will sedan brexit-omröstningen. Om Storbritannien lämnar EU utan en överenskommelse är det inte orimligt att tänka sig att de diplomatiska relationerna med EU kommit till skada i processen, vilket kan komma att göra framtida samarbeten ännu svårare, exempelvis när det gäller den relativt oreglerade tjänstehandeln. ”No deal” kommer att innebära att Storbritannien måste sluta väldigt många nya avtal.

Storbritannien får inte förhandla bilateralt om handelsavtal med andra länder så länge landet är medlem i EU. Storbritannien måste således lämna EU innan förhandlingar med exempelvis USA kan starta. Det innebär att det inte kommer att vara möjligt för landet att minska skadorna av att inte längre ha obegränsad tillgång till EU:s inre marknad genom att gå direkt från EU in i ett eller flera nya frihandelsavtal.

Storbritannien och USA

När Storbritannien rör sig bort från EU blir relationerna med USA allt viktigare, vilket redan har börjat bli diplomatiskt obekvämt. Storbritannien behöver av taktiska skäl röra sig närmare USA, men den nya amerikanska regeringen ligger långt ifrån landets traditionella politiska inriktning.

Storbritannien har redan gjort stora eftergifter för att få den nya amerikanska presidentadministrationen vänligt inställd. Landet har mer eller mindre lagt om sin politik i frågan Israel och Palestina i syfte att skapa good will hos den amerikanska regeringen. Man har bland annat blockerat ställningstaganden i EU rörande en tvåstatslösning på Israel-Palestina frågan, vilket skapat mycket ont blod i Europa. EU ser detta som att briterne kastar bort flera decenniers diplomatiska ansträngningar (och samtidigt saboterar för övriga EU) i syfte att få en bättre möjlighet att teckna ett frihandelsavtal med USA.

EU är (och kommer att förbli) Storbritanniens viktigaste handelspartner och utrikespolitiska allierade. Av Storbritanniens export går 12 procent till USA och 44 procent till EU. Frågan är hur lätt det blir för Storbritannien att ersätta EU med USA. Storbritannien har av historiska skäl alltid sett sig som länken mellan USA och EU och nu när relationen till EU håller på att förändras, blir samarbetet med USA extra viktigt, både ur ett handels- och säkerhetsperspektiv. Dock sägs det ibland att bandet mellan Storbritannien och USA är så speciellt att det bara är britterna som känner till det. Till skillnad från Obama-administrationen som tydligt markerade att Storbritannien skulle få ställa sig sist i kön för att teckna ett frihandelsavtal med USA om man lämnade EU, så verkar den nye presidenten vara positivt inställd till ett avtal. På vilka villkor är dock för tidigt att säga. Den nya amerikanska administrationen säger sig vilja sluta handelsavtal med ett land i taget i stället för med kluster av länder. TTIP (handelsavtalet mellan EU och USA) är i allt väsentligt ett avtal mellan två jämlika parter, vilket är en av anledningarna till att förhandlingarna dragit ut på tiden och inte har kunnat avslutas. Det är lättare för en stark part att förhandla fram ett avtal med en svagare part (underförstått på den svagare partens bekostnad). EU är en stark part gentemot USA, Storbritannien ensamt har inte samma tyngd och lär inte kunna ställa samma krav på USA som EU har kunnat.

Den brittiska fackföreningsrörelsens förhållande till brexit

De brittiska fackföreningarna är oroliga för vad framtiden kommer att föra med sig efter brexit. The Trade Union Congress, TUC (den brittiska motsvarigheten till LO) stödde "Stanna-kampanjen" med motiveringen att det utan EU kommer att vara fritt fram för den konservativa brittiska regeringen att förändra lagar (som tidigare varit fastslagna av EU) och därigenom försämra villkoren för brittiska arbetstagare. Fackföreningsrörelsen arbetar i motvind under det konservativa brittiska styret. Under 2016 drev regeringen igenom en ny fackföreningslag som bland annat kraftigt begränsar strejkrätten. Det finns även förslag på lagändringar som skulle få till följd att anställda i småföretag inte skulle komma att omfattas av rätten till delad föräldraledighet.

Under valkampanjen har många ledande konservativa brexit-förespråkare pekat på kostnaderna som exempelvis rätten till betald

semester, arbetstidsregleringar och föräldraledighet för med sig. Det har samtidigt lyfts fram besparingsmöjligheter som tros finnas på detta område när landet inte längre är bundet vid EU:s lagstiftning. TUC:s hållning är att EU (trots den konservativa dominansen) har genomdrivit mer progressiva lagar för att värna arbetstagarnas rättigheter än den inhemska regeringen gjort. Så länge Storbritannien är medlem av EU har den brittiska regeringen dessutom begränsade möjligheter att ändra i dessa lagar.

Att värna den arbetsrättsliga lagstiftningen är en uttalad del av de tolv målen för brexit. När Storbritannien lämnar EU kommer det brittiska parlamentet att anta all gällande EU-lagstiftning som inhemsk lag. Därefter påbörjas en gallringsprocess där den styrande majoriteten avgör vilka lagar man vill behålla och vilka som ska bestå. Theresa May har garanterat att den arbetsrättsliga lagstiftningen som stiftats av EU inte bara ska bevaras, utan även utvecklas under hennes tid som premiärminister. Vad Torypartiets definition av att utveckla arbetsrättslagstiftningen är återstår att se.

Samtidigt har Theresa May hotat med att använda avreglering av arbetsmarknaden som en del i sin konkurrensstrategi gentemot EU i framtiden. Får Storbritannien inte den överenskommelse man vill ha är man beredd att omvandla Storbritanniens ekonomiska modell om nödvändigt enligt premiärministern.

Den europeiska ekonomiska modellen innehåller ett stort mått av fördelningar till sociala rättigheter och det säger sig den brittiska regeringen vara beredd att ta avstånd ifrån om nödvändigt. Premiärministern har även hotat med att stöpa om Storbritannien till ett oreglerat lågskatteparadis i stil med Singapore. Om den brittiska regeringen menar allvar är ännu svårt att veta. Många problem kan komma att uppstå, både för brittiska och övriga europeiska arbetstagare, om Storbritannien bestämmer sig för att locka investerare med låga skatter och avreglerad arbetsrättslagstiftning. Risk finns att detta spår på den, på vissa håll, redan existerande kapploppningen mot botten och att fler länder i närområdet försöker konkurrera med sämre löner och anställningsvillkor. Ett sådant scenario kan få allvarliga effekter inte bara för de fackliga rättigheterna utan för hela länders konkurrenskraft. Men det skulle också innebära att Storbritannien troligen skulle falla på

eget grepp och i förlängningen skada sig självt. Frågan är också om Storbritannien kan konkurrera med låglöneländer som exempelvis Bulgarien oavsett hur många förändringar man än gör i den egna ekonomiska modellen.

Det finns många risker med den här typen av retorik och strategi. Det finns ett antal länder inom EU som redan har väldigt låga skattesatser och än fler som har låga lönekostnader. Det finns även länder, förutom Storbritannien, som har ekonomiska frizoner. Effekterna blir stora om en så stor ekonomi som Storbritannien bestämmer sig för att använda denna typ av strategi.

Vad innebär brexit för Sverige och svensk industri?

På kort sikt lär vi inte se så stora förändringar, men på lång sikt kan de nya handelsavtalen (beroende på hur de utformas) få mer eller mindre omfattande effekter. Svensk ekonomi är stark med relativt goda förutsättningar att stå emot oroligheter. Handel mellan Sverige och Storbritannien lär även i fortsättningen vara ömsesidigt attraktiv. Sverige och Storbritannien har sedan länge etablerade handelsrelationer med tydliga regelverk, vilket också är hjälpt av den geografiska närheten och de låga språkbarriärerna oss emellan. På kort sikt kan man dock säga att all osäkerhet innebär oförutsägbarhet som skapar ekonomisk instabilitet, vilket i sin tur har negativ påverkan på handel och ekonomisk utveckling. Ett brittiskt utträde kommer att försvaga Sverige inom EU. Sverige och Storbritannien har haft ett tätt samarbete när det gäller att driva frihandelsfrågor. Utan Storbritannien riskerar EU att bli mindre frihandelsvänligt, vilket kan bli ett problem för ett exportberoende land som Sverige. Storbritannien är dessutom det största och ”starkaste” landet utanför eurozonen. Utan britterna får vi svårare att göra vår röst hörd.

Storbritanniens andel av total svensk varuexport har varit stabil de senaste tio åren. Importen är viktig för exporten. Import av insatsvaror och tjänster från Storbritannien utgör en viktig del av den svenska bruttoexporten, även om betydelsen har minskat de senaste 15 åren. Tillverkningsindustrin bidrar med 25 procent av värdet i den svenska exporten till Storbritannien. De största bidragen kommer från pappers-, kemi-, stål- samt transportindustrierna. Svensk export till Storbritannien understödjer cirka 66 000 arbetstillfällen, vilket gör Storbritannien till den femte viktigaste

handelspartnern för sysselsättningen i Sverige. Nästan 60 procent av dessa arbeten tillhör dock tjänstesektorn. Majoriteten av de övriga 40 procenten är sysselsatta inom varuproducerande sektorer. Storbritannien är extra viktigt som exportmarknad för län som Stockholm, Kronoberg, Kalmar, Västernorrland och Norrbotten.

Sveriges varuexport till Storbritannien uppgick 2015 till omkring 85 miljarder svenska kronor, en dryg tredjedel av detta kommer från Stockholmsregionen där Storbritannien är den enskilt största exportdestinationen. Varuhandeln är inte lika sårbar som tjänstehandeln, men med det är det inte sagt att varuhandeln inte kommer att känna av effekterna av exempelvis en försvagad brittisk efterfrågan. Storbritannien är dessutom en viktig slutdestination för svenskt värde (dvs. slutprodukter som svenska varor och tjänster varit en del av men som säljs till Storbritannien av ett tredje land i EU). Därför kan andra EU-länders eventuella brist på tillgång till den brittiska marknaden också få en indirekt negativ påverkan på svensk export. Det kan antas att hälso- och sjukvårdsbolag så som Sobi och Astra Zeneca har bättre förutsättningar om den brittiska ekonomin saktar in, eftersom de är starkt prioriterade områden i Storbritannien. Svårare kan det bli för företag som Volvo och Scania vars näst största exportmarknad, efter Tyskland, är Storbritannien.

Svensk varuexport till Storbritannien

Under 2016 uppgick den svenska varuexporten till Storbritannien till 72 miljarder kronor, vilket utgör 6 procent av Sveriges totala varuexport. Samma år uppgick den svenska importen av varor från Storbritannien till 62 miljarder kronor, motsvarande 5,2 procent av svensk varuimport. Detta gör Storbritannien till Sveriges sjätte största exportmarknad och femte största importmarknad när det gäller varuhandel.

Sverige exporterar framför allt verkstadsprodukter (personbilar, bussar och truckar), andra tillverkningsprodukter, läkemedel, trä, papper, petroleumprodukter och metaller till Storbritannien. Exporten av livsmedel och vissa andra varor har ökat i omfattning under senare år, men det är fortfarande gruv- och tillverkningsindustrin som dominerar.

Under 2016 utgjordes 83 procent av EU:s export av produkter från den europeiska tillverkningsindustrin, varav maskiner och olika typer av fordon stod för 42 procent och läkemedel och kemikalier för 18 procent. De största exportmarknaderna för europeisk tillverkningsindustri är USA och Kina.

(Källa: Eurostat)

Svenska företag med störst bruttoexponering mot Storbritannien

Skanska 12,5 %
Mölnlycke 11 %
SCA 9 %
Sobi 8,8 %
Astra Zeneca 8,8 %
Getinge 7,5 %
H&M 7,4 %
Trelleborg 7 %
Volvo 6 %
Stora Enso 6 %
Billerud Korsnäs 6 %

(Källa: Swedbank Research)

Förändrade förutsättningar?

Den 8 juni 2017 hölls ett nytt parlamentsval i Storbritannien. Valet utlystes tre år tidigare än planerat och kom som en överraskning för de flesta. Särskilt som premiärminister Theresa May upprepade gånger uttryckt att hon ansåg att ett val i förtid skulle hota den politiska stabiliteten inför brexit-processen. Beslutet att hålla ett tidigt parlamentsval fattades i ett sammanhang där Torypartiet åtnjöt skyhögt förtroende samtidigt som Labour, som det ledande oppositionspartiet, var intrasslat i en utdragen förtroendekris som omfattade både partiets politik och dess ledare. Syftet med valet var dels att stärka Torypartiets majoritet i parlamentet, vilket skulle bidra till ett starkare förhandlingsmandat inför brexit-processen, dels att stärka Theresa Mays ställning i det egna partiet, vilket förväntades göra det lättare för henne att driva sin politiska linje gentemot Torypartiets egna brexit-motståndare. Resultatet blev dock att Torypartiet för andra gången på mindre än ett år skadade sig självt genom ett val de utlyst på eget bevåg.

Inget av de två största partierna fick egen majoritet i parlamentet, vilket är ovanligt i Storbritannien eftersom valsyste­met är utformat just i syfte att skapa starka majoriteter och undvika koalitionsbildningar. Torypartiet behöll sin regeringsställning med nöd och näppe, men regerar nu i minoritet. Tanken är att partiet ska stärka sin position genom att ingå ett samarbete med det nordirländska Demokratiska unionistpartiet (DUP). Det är ett socialkonservativt parti som utmärker sig bland annat genom en uttryckt skepsis mot människans roll i klimatförändringarna samt att partiet motsätter sig fri abort och könsneutrala äktenskap. Detta har dock visat sig vara svårare än väntat. Ironiskt nog har en återkommande kritik som Torypartiet riktat mot Labour under valkampanjen just handlat om hur Storbritanniens stabilitet skulle komma att ta skada om Labour tvingades bilda en svag minoritetsregering med stöd av ett litet regionalt parti.

Trots att Labourpartiet tekniskt sett förlorade valet betraktas det, och dess ledare Jeremy Corbyn, som valets stora vinnare. Under ledning av Jeremy Corbyn har partiet tagit ett längre kliv till vänster än landet sett på flera årtionden. Strategin har kritiserats för att göra partiet ovalbart och skräm­ma bort mittenväljare. Valresultatet har dock tolkats som att kritikerna blivit motbevisade, i alla fall delvis. Torypartiets förlorade majoritet i parlamentet

innebär troligen att planerna på en hård brexit, som alltså består, kommer att bli svårare att genomföra och att många av de kompromisser Theresa May hoppades kunna undvika kommer att bli verklighet. Labourpartiet har färre platser i parlamentet men flera av de mindre partierna är villiga att stödja deras oppositionspolitik, vilket gör partiet till en politisk kraft den brittiska regeringen måste förhålla sig till.

En vändning för Labourpartiet

Brexit skapade initialt stora problem för Labourpartiet. Partiet hade sedan tidigare försvagats kraftigt och det spekulerades om att det skotska nationalistpartiet (SNP) eller Liberaldemokraterna skulle komma att utmana Labours roll som officiellt oppositionsparti. Labourpartiet har haft svårt att förhålla sig till brexit. Valframgångarna har inte löst detta problem, men fokus har tillfälligt flyttats. Labours väljare består av en stor koalition av olika samhällsgrupper. Majoriteten av partiets sympatisörer röstade för att stanna i EU. Situationen försvåras dock av att majoriteten av de parlamentsledamöter som representerar Labourpartiet i det brittiska underhuset representerar valkretsar där majoriteten röstade för brexit. Storbritannien har ett valsysteem som bygger på enmansvalkretsar, vilket gör politiken mer person- och mindre particentrerad. Det innebär också att valkretsens representant har ett mycket tyngre personligt ansvar att företräda hela den egna valkretsen och inte bara det egna partiet. Detta har gjort det svårt både för partiet som helhet och för individuella politiker att veta hur de ska agera. Labourpartiets slogan var att de ville formulera en brexit-politik för hela landet. Den strategin fick ett svalt mottagande och det sades, lite elakt, att Torypartiet bygger sin politik för de 52 procent som röstade för att lämna EU. Liberaldemokraterna bygger sin politik för de 48 procent som röstade för att stanna, och Labourpartiet, i stället för att formulera en politik för hela landet, bygger sin politik för de 0 procent som blev över. Efter de oväntade valframgångarna antas parlamentsledamöterna sluta upp kring partiledaren på ett mer enhetligt sätt än man tidigare gjort och genom detta antas partiets brexit-politik också bli mer enhetlig.

Jeremy Corbyns tid som partiledare för Labourpartiet har kantats av turbulens och en infekterad ledarstrid. Corbyn valdes med stor majoritet i september 2015 till att företräda partiet, men

blev snabbt ifrågasatt internt och ett nytt partiledarval hölls i september 2016. Corbyn vann även detta val, men det löste inte den politiska splittringen inom partiet. Under sommaren 2016 avgick stora delar av Corbyns skuggregering i protest mot sin partiledare. Däremot har Corbyn hela tiden haft starkt stöd inom många fackföreningar och från partiets gräsrotter. När det på allvar började talas om att ersätta Jeremy Corbyn ökade Labours medlemsantal med över 100 000 nya medlemmar, som (mer eller mindre uttalat) anslutit sig till partiet i syfte att stödja honom som partiledare. Framgångarna i parlamentsvalet väntas dock ha till effekt att partiets parlamentsledamöter sluter upp kring Corbyn och försöker se framåt.

Storbritanniens sammanhållning som land

En av de första punkterna i Theresa Mays 12 prioriteringar inför brexit är den brittiska unionens sammanhållning. I dagsläget knakar sammanhållningen på sina håll kraftigt i fogarna.

Skottland

Skottland folkomröstade om självständighet så sent som hösten 2014. Resultatet blev med en liten marginal att skottarna valde att förbli en del av Storbritannien. Drygt två år senare har den skotska försteministern Nicola Sturgeon sökt, och fått, mandat av det skotska parlamentet för att påbörja förhandlingar med den brittiska regeringen om ytterligare en självständighetsomröstning. En övervägande majoritet av den skotska befolkningen (62 procent) röstade för att Storbritannien skulle stanna kvar i EU. Under självständighetsomröstningen 2014 var ett av de tyngsta argumenten för att Skottland inte skulle bryta sig loss från Storbritannien just att landet då inte kunde vara säkert på att förbli en del av EU. Sett till valresultatets fördelning över landet var brexit i praktiken engelsmännens omröstning om självständighet från EU. Den skotska regeringen menar att detta ger Skottland ökad rätt att återigen få ta ställning till sin självständighet. Det brittiska parlamentsvalet i juni 2017 har dock ritat om den politiska kartan något, även i Skottland. Torypartiet har ökat i popularitet i Skottland. Även Labour och Liberaldemokraterna ökade efter valet. I en region som länge dominerats av det skotska nationalistpartiet har detta setts som ett tecken på att en ny självständighetsomröstning kanske inte känns så angeläget för skottarna som det tidigare verkat. I alla fall inte inom den närmaste framtiden.

Nordirland

Den väpnade konflikten på Nordirland tog slut genom fredsavgörelsen 1998. Freden har bestått i nära 20 år men alla sår är inte läkta och de som deltog i konflikten lever fortfarande. Gränsen mellan den irländska republiken och Nordirland kommer efter brexit att vara Storbritanniens enda landgräns mot EU. I dag är denna gräns öppen, människor kan röra sig fritt och många företag har både kontor och produktion på båda sidor. Ekonomin i regionen riskerar att ta stor skada om detta ändras. Fredsprocessen och de olika typerna av samarbeten som den fört med sig har över åren utvecklats till ekonomisk nödvändighet för Nordirland. Irland och Nordirland är gemensamt en stor producent av mejeriprodukter. Bondgårdar på bägge sidor om gränsen levererar mjölk till samma mejerier. Många oroar sig för vad som ska hända om förhandlingarna mellan Storbritannien och EU resulterar i att den ena sidan inte längre är förbunden att följa EU:s regler. Om gränsen inte kan förbli öppen på samma sätt som tidigare finns en risk att de interna problemen på Nordirland åter vaknar till liv.

Gränsen mellan Irland och Nordirland är ytterligare en av den brittiska regeringens 12 brexit-prioriteringar. Den tillhör även EU:s prioriteringar. Frågan är om det kommer att vara möjligt för Storbritannien att lämna den inre marknaden och samtidigt behålla förutsättningarna för varor och tjänster att röra sig fritt över den irländska gränsen på samma sätt som tidigare.

Gibraltar

Gibraltar är ett litet område med bara drygt 30 000 invånare. Dock arbetspendlar tusentals människor mellan Gibraltar och Spanien varje dag. På Gibraltar röstade över 90 procent av befolkningen för att Storbritannien skulle stanna kvar i EU. Samtidigt är opinionen stark för att Gibraltar även fortsättningsvis ska tillhöra Storbritannien. Självständighet är inget man strävar efter och man vill inte heller åter bli en del av Spanien. Spanien har dock börjat driva frågan om ett återlämnande av Gibraltar som en del av brexit-uppgörelsen. Storbritannien har öppet markerat att landet inte har några planer på att lämna ifrån sig Gibraltar. EU har avstått från att ta ställning i frågan. Spanien säger sig dock hysa hopp om att de i egenskap av kvarvarande medlemsland kommer att få EU:s stöd gentemot Storbritannien.

Slutord om brexit

På många sätt antyder Theresa Mays retorik att den brittiska regeringen utlovar en hård brexit för EU och en mjuk för Storbritannien. Det är en ekvation som kommer att bli svår för Storbritannien att lösa. Theresa May säger sig ogärna tala i termer av "hård" eller "mjuk" brexit. I stället menar hon att den brittiska regeringen satsar på en röd, vit och blå brexit, vilket knappast är tydligare. Vartefter realiteterna kring brexit-processens komplexitet börjar sjunka in undrar fler och fler om det Storbritannien står inför snarare är en "Hotel California"-brexit, där landet kan checka ut när det vill, men aldrig lämna på riktigt.

Slutdiskussion

Den 1 juli 2017 påbörjade Estland sin halvårslånga period som EU:s ordförandeland. Enligt den ursprungliga planen var det tänkt att ordförandeklubban, under andra halvan av 2017, skulle ha tillhört Storbritannien. I samband med starten på vad som skulle ha varit det brittiska ordförandeskapet inföll i stället årsdagen av brexit-omröstningen. Vad som i juni 2016 såg ut som början till slutet på den europeiska sammanhållningen, och kanske i förlängningen även på EU som projekt, framstår ett drygt år senare dock i ett annat ljus. EU-kommissionens ordförande Donald Tusk uttryckte under toppmötet i slutet av juni 2017 att han aldrig varit så hoppfull inför EU:s framtid som nu. Brexit kommer att få både långtgående och svåröverskådliga konsekvenser för EU, men vad som befarades bli en populistisk dominoeffekt efter det brittiska beslutet uteblev i mångt och mycket. EU har i stället ökat i popularitet runt om i Europa. Storbritannien må vara på väg att lämna samarbetet men EU27 är i huvudsak redo att göra ett seriöst försök att lägga gammalt groll på hyllan och gå vidare. EU står inför stora utmaningar, det vore märkligt att påstå annat. Unionen, och dess företrädare, har dock återfått något av sitt självförtroende och har siktet inställt på att reformera sig ur sin förtroendekris genom satsningar på sociala reformer och fördjupat samarbete.

EU:s ökade popularitet bland medborgarna grundar sig inte nödvändigtvis i en nyväckt entusiasm för det europeiska projektet eller på stöd för de resultat som uppnåtts inom viktiga policyområden (även om det säkerligen finns inslag av detta). Det ökade stödet tycks snarare grunda sig på ett nyktert uppvaknande och en bredare uppskattning av EU-projektets förtjänster. I kontrast till en omvärld som på många sätt ter sig alltmer hotfull och oförutsägbar framstår EU ofta som en rationell röst i den internationella politiken.

Troligt är att EU kommer att göra sitt bästa för att använda sig av perioden av ökat stöd och ökat självförtroende för att genomdriva mer omfattande reformer i syfte att skapa ett mer sammansvetsat EU. Initiativ som den sociala pelaren och ett fördjupat EMU kan komma att förändra EU och på sikt ta samarbete till en ny nivå. Vilka resultat EU kommer att lyckas uppnå på det sociala området återstår att se. Risken att initiativ som en europeisk lagstadgad minimilön ska komma att påverka den svenska kollektivavtalsmodellen på ett avgörande sätt är dock liten.

Turbulensen både kring det brittiska utträdet och flera av EU:s handelsavtal har åter aktualiserat frågan om EU som ett välståndprojekt samt hur vi på bästa sätt kan fördjupa våra handelsrelationer med länder och regioner runt om i världen utan att ge avkall på våra grundläggande fackliga principer. Hur långt är EU villigt att kompromissa när handelsavtal (och utträdesavtal) förhandlas, och vilka värden sätter unionen i första rummet? Tolkningarna går isär. EU är tydligt med sina ståndpunkter, men det finns fortfarande de som upplever att det finns frågetecken i handelsavtalen rörande bland annat hur starkt skyddet för fackliga rättigheter kommer att visa sig vara i praktiken. Samtidigt har svensk industri troligen mycket att vinna på fördjupade handelssamarbeten med länder som USA och Kanada.

Hur de nya handelsavtalen kommer att fungera i praktiken går inte att veta till fullo förrän de har trätt i kraft, vilket är en bidragande orsak till den oro som finns bland annat inom delar av europeisk fackföreningsrörelse. Samtidigt kan det vara negativt för svensk industris konkurrenskraft på lång sikt om EU:s handelsavtal uteblir, förutsatt att avtalen håller vad EU-kommissionen lovar vad gäller bland annat respekt för demokratiska processer och fackliga rättigheter.

Processen kring brexit är ett exempel som på många sätt illustrerar vilka problem försämrade möjligheter till handelsutbyte med ett strategiskt viktigt land kan föra med sig för både svensk export och import.

Det blir allt tydligare att Storbritannien har siktet inställt på att lämna både EU:s inre marknad och tullunionen. Detta kommer att påverka de svenska företag som har både direkta och indirekta handelsrelationer med Storbritannien. Det är svårt att säga hur stor påverkan kommer att bli för svensk industri. Vi bör dock räkna med att vi kommer att märka av förändringarna när Storbritannien lämnat EU, mycket beror fortfarande på hur utträdesförhandlingarna med EU utvecklar sig.

